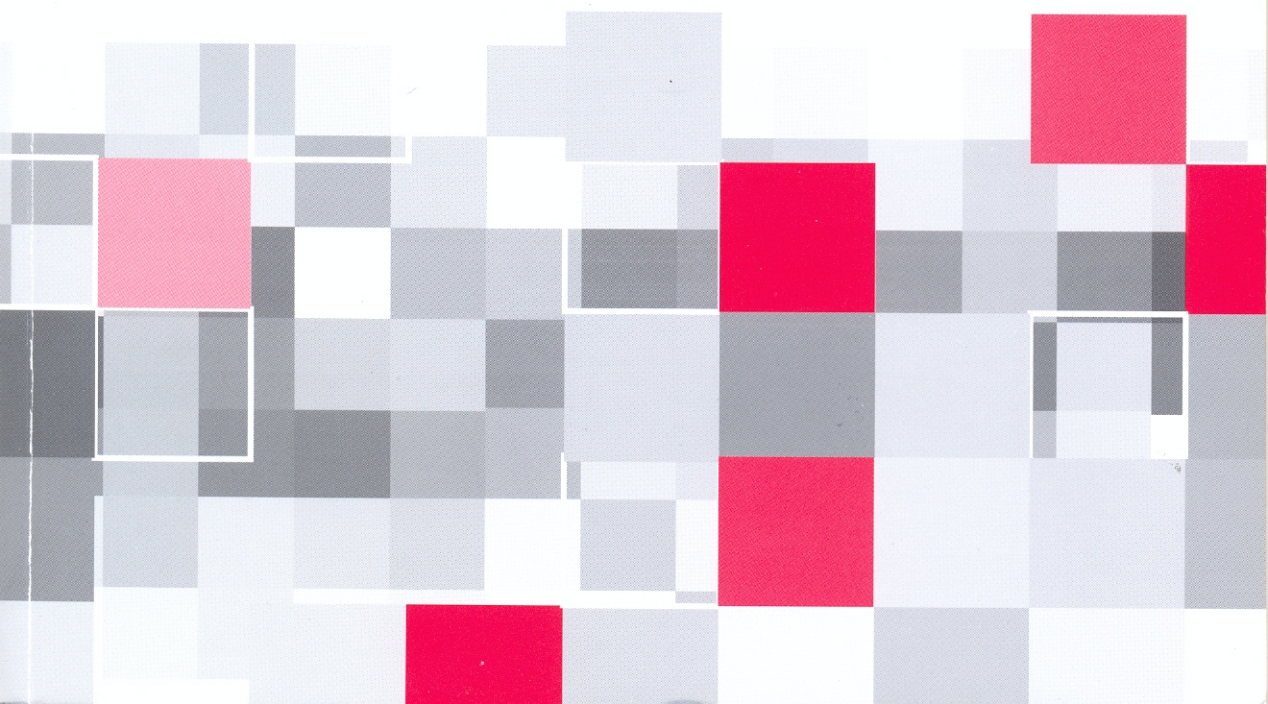

2014 - 8
LII. évfolyam

Életünk

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

A NAGY HÁBORÚ

TARTALOM

HORVÁTHY PÉTER ■ Kedves Annuska! –

Egy magyar haditengerész levelei nyitrai szerelméhez (1912–1913) / 1

KOVÁCH ALADÁR ■ Megállt az óra (Schönbrunn regénye) / 45

SÜMEGI GYÖRGY ■ Utószó Kovách Aladár művéhez / 70

Polgár Csaba képei elé / 76

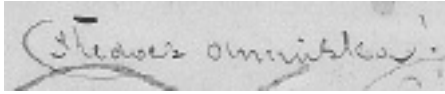
CSIDER SÁNDOR ■ Levél Tábori Ottónak / 82

HORVÁTHY PÉTER

Kedves Annuska!

EGY MAGYAR HADITENGERÉSZ LEVELEI
NYITRAI SZERELMÉHEZ (1912 - 1913)

1. GYULA BÁCSI, AZ AGGLEGÉNY

Ezeket a megfakult, kopott sarkú képeslapokat gyerekkori öreg barátomtól, Gyula bácsitól kaptam a hatvanas évek elején. Nyitrára, az Erzsébet út 64-be „Nagys. Gérecz Annuska Úrlány”-nak címezte őket egy magyar haditengerész a dalmát tengerpartról az I. világháborút megelőző, 1913-as évben.

A régi, elszínesedett képek nem nagyon tetszettek akkoriban; a hátukra írt leveleket pedig sok évvel később kezdtem csak kislabizálgatni.

Mit tudok a szereplőkről? Az igazat megvallva, *Annuskáról*, a lapok címzettjéről keveset; *ferencsről*, a haditengerészről, pedig végképp semmit. Gyula bácsiról tudom, hogy alezredes volt a horthysta hadseregben, s hogy együtt szolgáltak apámmal Szolnokon, a II. világháború előtt.

Hogyan, s pontosan mikor került Gyula bácsi a városunkba? Ezt se tudom; csak annyit, hogy Gyula bácsi az év jelentős részét a *Népköztársaság* tőköli üdülőjében töltötte: mikor ezzel, mikor azzal az ürüggyel kapták le, s utalták be, államköltségen, ama kellemes intézménybe, hol negyed-, hol fél év pihenésre. Két ki- (pontosabban be-) ruccanás közt éjjeliőrködött.

Notórius agglegény és (elejtett megjegyzéseiből ítélve) a nyitrai városi színház zsenge üdvöskéinek nagy tisztelője volt valaha. Református volt, de a katolikusokhoz, az Öreg Templomba járt misére – bár a „híradót” általában kihagyta. Naponta feljárt hozzánk; nagyokat sakkoztunk. – „Helló Boj!” – kiabált már messziről, ha meglátott az utcán.

Gyula bácsi, ha épp szabadlábón volt, a „Szíves Takács” utcájában lakott, a Hősök tere közelében. Mindig leeresztett (törött?) redőnyén kellett kopogni. Földszintes házából, melyet eltartás fejében már korábban eladott, ezt a szobát tartotta csak meg magának. Látogatót nem szívesen fogadott, – rajtam kívül mást talán be se engedett magához. Engem is csak azért, mert nagyon szeretett – bár nekem is morgott, hogy „legközelebb szóljál, mielőtt jössz!”

Szobájába lépve, megértette az ember, hogy miért: az egymáshoz tolt, régi és kopott bútorokat többszörös rétegben fedték a sokéves újságok, szakadt vagy csak gyűrött ruhadarabok. A fontosabb helyekhez: a petrofórhoz, vagy a csorba szélű lavórhoz ösvények voltak vágva az őserdőbe. Egy harmadik a bevetetlen ágyhoz vezetett.

A törött karfájú karosszék mellett, az ebédlőasztalon, Révai Nagylexikona. Négy-öt kötet felnyitva; bennük a releváns részek kicsit eltompult és elszürkült ceruzával aláhúzva és apró, szálkás betűkkel kommentálva a margón. Sok felkiáltójellel.

Gyula bácsi Annus Úrlány öccse volt; neve az egyik lapon is feltűnik. 1897-ben született Nyitrán. Öccsével, a magyarosított nevű Ghéczyvel(?) (akivel soha nem találkoztam, bár ő is a városban lakott), nem voltak szívélyes viszonyban. A lapokat olvasva (3.4/3 - 33. kép) kiderül, hogy év közben a fiúk nem otthon laktak; más városban járhattak iskolába.

A képeslapokat pedig abból az apropóból testálta rám Gyula bácsi, hogy akkoriban olvastam Dékány András: *Matrózok, hajók, kapitányok*-ját, és teljesen be voltam zsongva Fiumével, az Adriával, az I. világháború idejével.

1. ábra. A dalmát tengerpart a Monarchia idején.

2. FERENCZ ÉS A K-U-K KRIEGSMARINE

A levelezőlapokat *ferencz* írta alá. Róla csak annyit tudok, amennyit maga mond el önmagáról. Még azt se tudom, hogy hova valósi volt; valószínűleg nem nyitrai. De akkor honnan a kapcsolat? Talán az iskolából, a fiúkon keresztül? Adatok híján, fantáziámat kell segítségül hívnom, hogy, a lapokban elszórt szilánkokat kiegészítve, megrajzoljam *ferencz* képzeletbeli portréját.

A kapcsolat, majd levelezés kezdete homályba vész. Az első, megmaradt lap 1912 decemberében kelt, pár nappal *ferencz* pólai bevonulása után. Próbaképp megeresztett lapjára biztató választ kaphatott Annus Úrlánytól (akit úgy 18 évesnek

képzelek, s aki tehát 1895 körül születhetett, akárcsak a nagymamám), mert az elkövetkező hónapok során *ferencz* levelei egyre gyakoribbak, hosszabbak, meggyőzőbbek – és elkeseredettebbek lesznek. Az egyikből (3.1, 24. kép) kiderül, hogy *ferencz* az Österreichisch–Ungarische Kriegsmarine *Spalato* nevű torpedóhajóján szolgált a pólai hadikikötőben.

2. ábra. Az S-M-S *Spalato* (1879–1920) és testvérhajója, az S-M-S *Zara* (1879–1920).

Utánanévezve, kiderül, hogy a világháború előtti években a *Spalato* már régen nem a flotta büszksége, csak egy ütött-kopott, kimustrált, majd újra szolgálatba hívott úszóroncs volt. A minket érdeklő időben testvérhajóival, az S-M-S *Sebenicóval* és az S-M-S *Zarával* előbb „tüzérségi kiegészítő feladatot” végzett, majd partmenti őrszolgálatra számúzták Pola mellé, az Istriai-félsziget legdélibb csücskénél fekvő Verudaba.¹

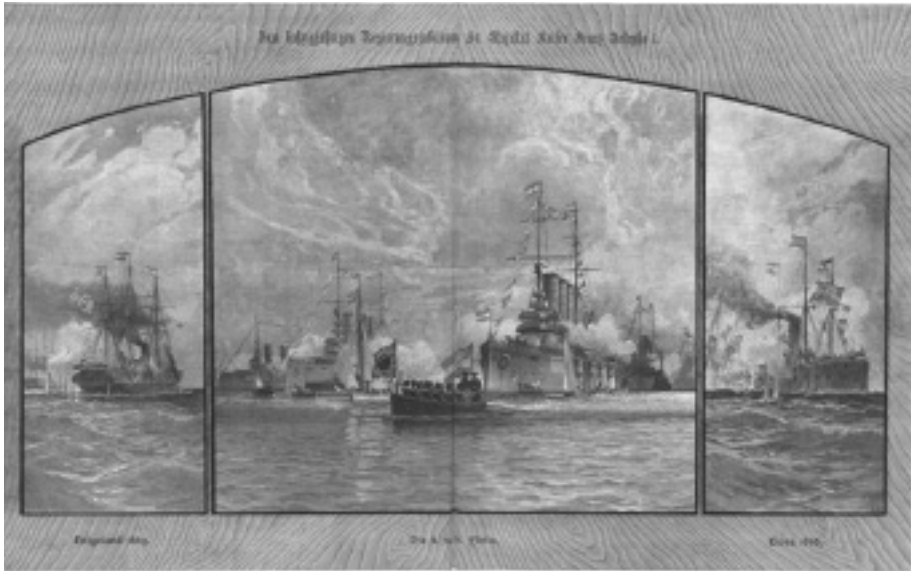
Egy későbbi lapján (3.6, 38. kép) *ferencz* eldicsekszik azzal, hogy, még „a 908-as anxio idején”, egyéves önkéntesi szolgálatából két hónapot a flotta egyik „modern” büszkeségén, az *Erzherzog Karl*on töltött².

1. Az S-M-S *Spalato* [S-M-S = Seiner Majestät's Schiff] a Monarchia *Zara*-osztályú torpedóhajója (őrhajója) volt. 1879-ben bocsátották vízre Trieste-ben. Vízkiszorítása 943,67 tonna, hossza 62,71 m, szélessége 8,22 m, merülése 4,01 m, maximális sebessége 23,6 km/h volt. Legénysége 135 fő. 1897. január 12-én leszerelték és a Tüzérségi Iskola kiszolgálóhajójává alakították át. 1914-től rossz állapota miatt helyi védelmi feladatokra osztották be. 1915-ben 2 db 9 cm-es és a 4 db 4,7 cm-es löveg kivételével minden ágyúját leszerelték. 1916 decemberében megjavították a kazánjait. 1918 márciusában kiserelték torpedóvető csöveit. 1920-ban Olaszország kapta meg lebontásra. A *Spalato*-ról és testvérhajóiról lásd http://hu.wikipedia.org/wiki/SMS_Spalato, <http://mateinfo.hu/Torpedoships.pdf>, <http://hu.wikipedia.org/wiki/SMSSebenico>.
2. Az S-M-S *Erzherzog Karl* az Osztrák Haditengerészet 3. Nehézdivíziójának *Erzherzog*-osztályába tartozó sorhajó volt. Triesztben építették és 1903-ban bocsátották vízre; 1906-ban lépett szolgálatba. Hossza 126,4 m, szélessége 21,7 m, legnagyobb merülése 7,5 m volt. Vízkiszorítása 10,640 tonna. Legénysége 703 fő + 37 tiszt. Két hajócsavar hajtotta, maximális sebessége 38 km/ó volt. Páncélzatának vastagsága 240-55 mm közt változott. Négy, 24 centi átmérőjű ágyúját védő két ágyútornyát elektromos úton mozgatták. Másodlagos fegyverzete 4-4 19 centis oldal-ágyú volt. Légvédelmi és torpedó-naszád elleni ágyú valamint torpedó-kilövő nyílásai is voltak. A "Károly Főherceg" részt vett ugyan az I. világháború adriai hadműveleteiben, de – 1914 kivételével, amikoris Brindisi-ig jutott – főleg a pólai kikötőben vesztegelt. Részt vett Ancona 1915-ös bombázásában, majd, 1918 febr. 1-3. között, a cattaroi matrózlázadás leverésében. Ugyanezen év júniusában részt vett Horthy Miklós tengernagy otrantói kitörési kísérletében, de mikor a Szent István csatahajót egy olasz torpedó-naszád elsüllyesztette (12. kép), Horthy a flottát Pólába rendelte vissza.

Hogy mit csinált *ferencz* leszerelés után, azt csak találgatni tudom. Egy későbbi levelében (3.10/2 – 45. kép) arról panaszkodik, hogy „ápr. 1-től nem fizeti a gyár” – eszerint tehát, gyárban dolgozott volna? De akárhol is próbálkozott *ferencz* a civil életben, számítása nem vált be. Öt évvel önkéntesi szolgálata után, 1912 decemberében, újra behívták a Monarchia haditengerészetéhez „egy rövid továbbképzésre” – mint azt ő jámbor módon hitte...

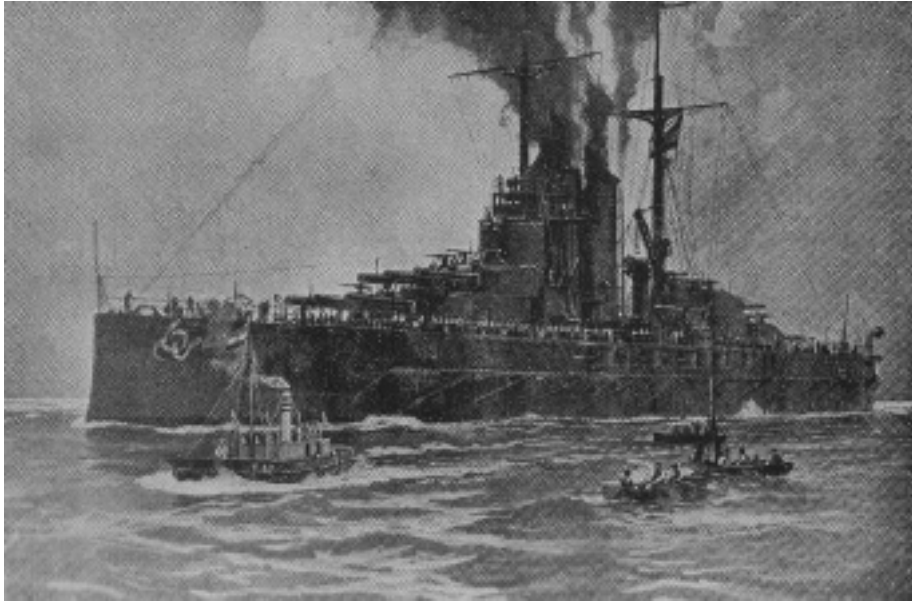
Amit *ferencz* nem láthatott át, az a világháborúba való megállíthatatlan sodródás, és az azt megelőző évek fokozódó fegyverkezési versenye volt. A Monarchia is erőltetett menetben, egyre-másra bocsájtotta vízre a legyőzhetetlennek hitt acélkolosszusokat (5. kép).

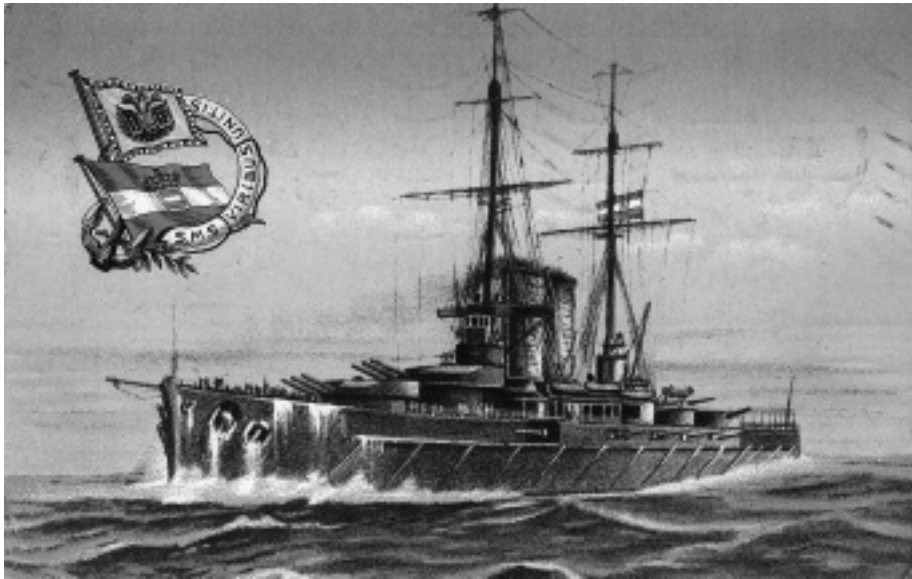
5. ábra. Tegetthoff admirális lissai győzelme óta a Monarchia fokozott hangsúlyt fektetett a haditengerészet fejlesztésére, mint azt az Oesterreichs Illustrierte Zeitung 1908-as "császári emlékszám" is jelezte.

A „Főherceg-osztályt” előbb a „Radetzky osztályra”, majd még nagyobbra cserélték. Ekkor épültek a tipikusan 1000 fő feletti legénységű, 150 m hosszú, 20 000 tonnás „Tegetthoff-osztály” hajói, s legelőször is a flotta szemefénye, a Ferenc „Jóska” jelmondatát, sőt talán egész uralkodói filozófiáját magába tömörítő *Viribus Unitis* [”Egyesült Erővel”] (1911) (6., 7. és 10. kép), majd, gyors egymásutánban, a Tegetthoff (1912) (8. kép), a Prinz Eugen (1912 – 14. kép) és végül a „magyar” Szent István (1915) – melyek viszont mind-mind gyászosabb sorsra ítéltettek, mint az ártalmatlan Spalato. (9-10-11), (12-13-14-15). képek)³. Cinikusan azt mondhatnánk (utólag): szerencsés volt, aki S-M-S Spalato-szerű roncsosn szolgált: azt senki nem akarta elsüllyeszteni...

3. Az olasz flottát Lissánál legyőző Tegetthoff admirálisról elnevezett csatahajót a világháború után az olaszok kapták meg. Efelőtti örömeiket azzal is tetézhették, hogy a kiszuperált hajót célként használták lőgyakorlatokon (akárcsak a *Prinz Eugen*-t franciák, l. 14. kép), majd 1924-ben szétvágták. A Tegetthoff horgonya – mint egy vadásztrófea – ma is Rómában, az Olasz Tengerészeti Minisztérium előtt díszelg (15. kép).

6. ábra. A Viribus Unitis, az első osztrák–magyar csatahajó (1911–1918).

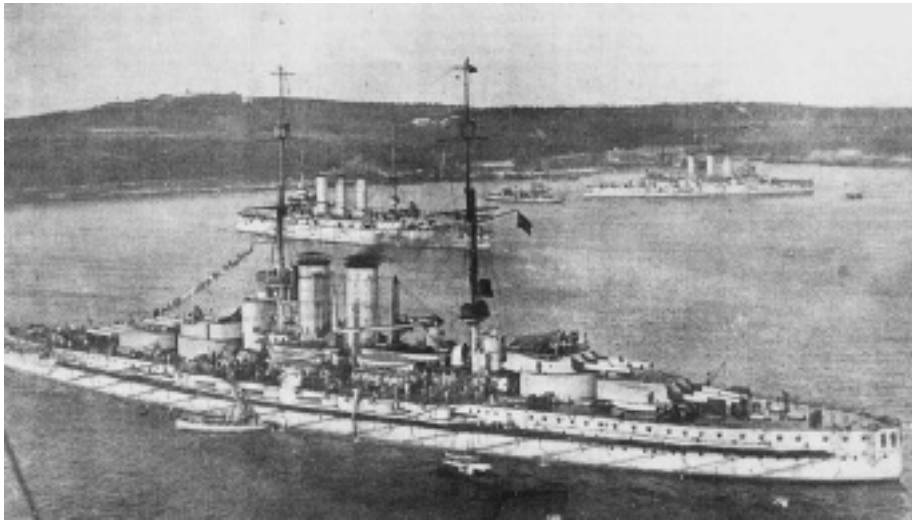
7. ábra. A legyőzhetetlennek hitt, legendás Viribus Unitis, a k.u.k. Kriegsmarine szemefénye.

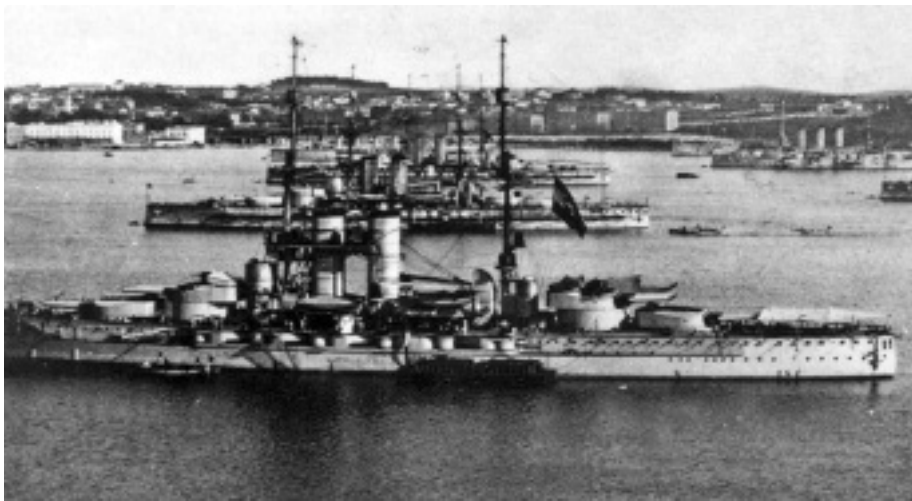
8. ábra. Az S-M-S Tegetthoff (1912).

9. ábra. A flotta tengeri hadgyakorlata. [1]

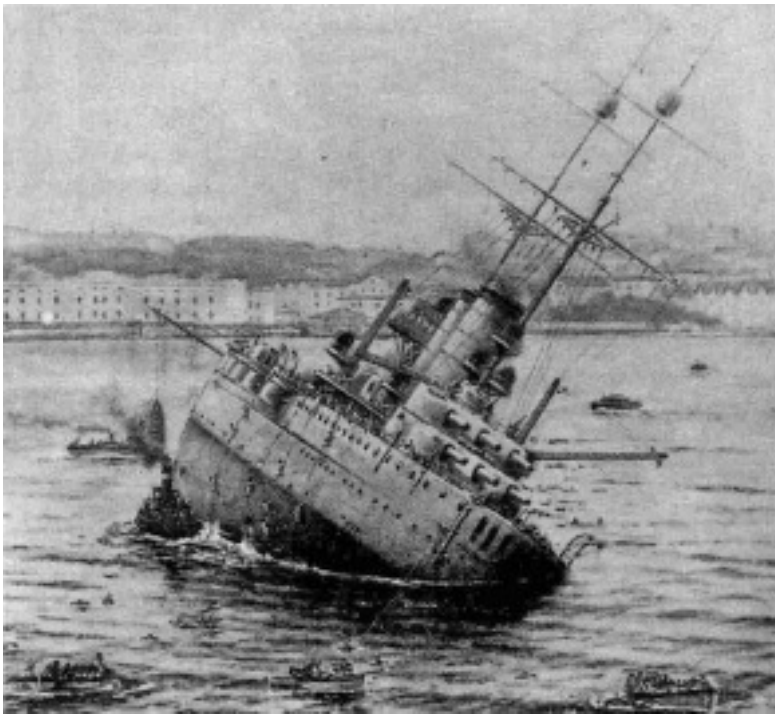
10. ábra. A Viribus Unitis a polai kikötőben.

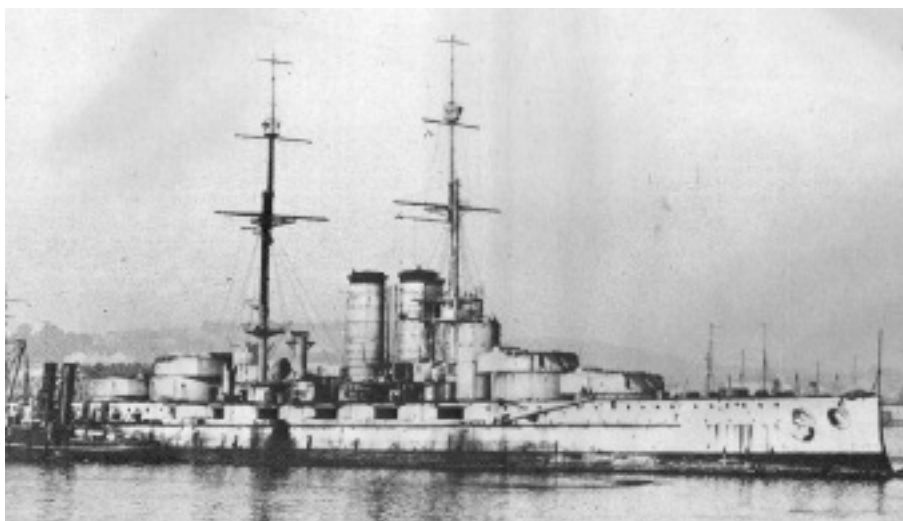
11. ábra. A Monarchia csatahajói Polában [2]

12. ábra. 1918. június 10-én egy olasz MAS torpedónaszád elsüllyesztette az egyetlen magyar csatahajót, az Otranto felé tartó Szent Istvánt. A legénység nagy része megmenekült, de 89-en mégis odavesztek.

13. ábra. A Viribus Unitist az akkor már a Szlovének, Horvátok és Szerbek Államának fennhatósága alá tartozó polai hadikikötőbe behatolt olasz békaember-különítmény süllyesztette el 1918. nov. 1-jén.

14. ábra. A franciák által lövészeti célpontként használt s elsüllyesztett Prinz Eugen.

15. ábra. Az S-M-S Tegetthoff horgonya Rómában, az Olasz Tengerészeti Minisztérium előtt.

De hát ferenczünknek minderről fogalma se lehetett akkor még, a Boldog Békeidőben: decemberi 7-i lapján (3.1/2 - 22. kép) még arról ábrándozik, hogy „talán már nemsokára haza bocsátanak minket innen, a búbánat hazájából”.

Az S-M-S *Erzherzog Karl*-lal való összevetés is magyarázhatja ferenczünk kétségbeesést súroló elkeseredését: míg az „anexio évében” Pólától le egészen Cattaróig, az egész „osztrák” tengerpartot végighajózták, – ami (a szolgálat nehézsége ellenére) szinte kalandnak tűnhetett a frissen érettségizettnek – most egy lerobbant, alig-mozgásképes, rozsdáette őrhajón kellett szolgálnia az isztriai tengerpart mentén, ahol reggeltől estig és estétől reggelig, semmi, de az égvilágon semmi említésre méltó esemény nem történik – „hacsak, a rettenetes viharok nem”, mint panasolja (3.4/4).

Hát ami a viharokat illeti: nem hiába raknak ki köteleket és láncokat Triesztben, ha rákezd a Bóra! „*la Bora nasce a Segna, si sposa a Fiume e muore a Trieste*” [a Bora Zenggben születik, Fiumében házasodik és Trieste-ben hal meg] tartja a trieszti mondás... Vagy másik változatban: „*la Bora nassi in Dalmazia, la se scadena a Trieste e la mori a Venessia*” [A Bóra Dalmáciában születik, Triesztben tumbol és Velencében hal meg].

ferencz az Újévet is a hajón tölti; a kínjában-optimista képeslapokat (3.21,2 – 50. kép), vele együtt szolgáló sorstársai is aláírják. Fokozódó elkeseredésében Annuska levelei nyújtanak csak vigaszt; nagyon várja őket (3.3/1,2). Márc. 1-jén keltezett lapja (3.4/1) szerint, panaszára biztató választ kaphatott – legalábbis, ő úgy értette... De rövidesen újra az elkeseredés vesz erőt *ferenczen*: „Immár 4dik hónapjába lépünk hogy itt vagyunk, – ellopva tétlenül és haszontalanul egy negyed év...” Hinni pedig csak akkor lehet, ha már a vonaton ülve feledjük el e rettenetes helyet, ahová oly sok kínos emlék fűz” – kesereg újra már másnap (3.4/2).

Március közepén, optimistább hírek kapnak lábra: „talán már nemsokára minket is hazabocsátanak innen. Mint jobban tartja magát itten a hír s úgy látszik valóban van valami alapja a dolognak” – bizakodik. ”Még ma gondolni is hihetetlen hogy 3 havi rabság után talán talán szabadok leszünk s gondolataink szívünk után szabadon repülhetünk oda, oda!”

A tavasz közeledtével, *ferencz* egyre inkább hisz a csodában: – „Pár nap múlva immár húsvéthoz közelgünk s ha addig sem válik valóra e hír – úgy kedves Annuska

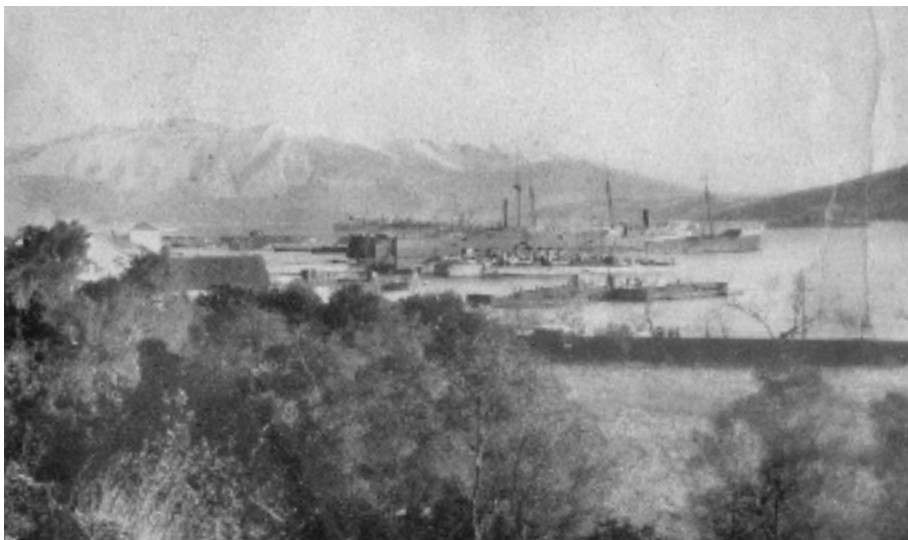
16. ábra. Magyar haditengerészek emléktáblája

kapitányomnál valóban meg kell a lépéseket tenni, – hiszen ki öntözi meg a falu végieket?”

Lelkesedésében az „Erzherzog Karl”-lal tett, korábbi újtjáról mesél, amikor egészen a Cattarói „*bocche*”-ig mentek le a part mentén. „Óriási magas hegyek aljában húzozkodik meg e tengerparti kis város Cattaro – míg a város osztrák terület – addig a hegyek fenn már Montenegróhoz tartoznak, – honnan rémesen bámulnak le a városra a montenegrói vár erődítmények ágyúí.”

17. ábra. Európa legdélibb fjordja, a Bocche di Cattaro.

18. ábra. Osztrák–magyar hadihajók a cattarói kikötőben. (Háttérben a Lovcsen).

A cattarói öböl (17-18. kép) – a Monarchia legdélibb hadikikötője (főként tengeralattjáró-támaszpontja) volt.

S *ferencz* jól látta: röviddel később, sok bajt okoztak azok az ágyúk a Monarchia csapatainak! Mert az 1600-1700 méter magas Lovcsen ágyúi már a hadüzenet napján, augusztus 8-án megtámadták a Monarchia cattarói öbölben állomásozó hajóit. Több hétig tartó tüzérségi párbaj kezdődött. Szeptemberben három modernebb hadihajó: a *Monarch*, a *Wien* és a *Budapest* érkezett Pólából⁴, ami a Monarchia erőinek javára látszott billenteni a mérleget. Csakhogy időközben a franciáknak sikerült tovább erősíteniük a Lovcsen tüzérségét! De október 21-én megérkezett Pólából a *Radetzky*, 30,5- és 24 centis ágyúival⁵; október 26-án reggelre a francia és montenegrói ágyúk elhallgattak s a franciák visszavonták megmaradt erőiket.

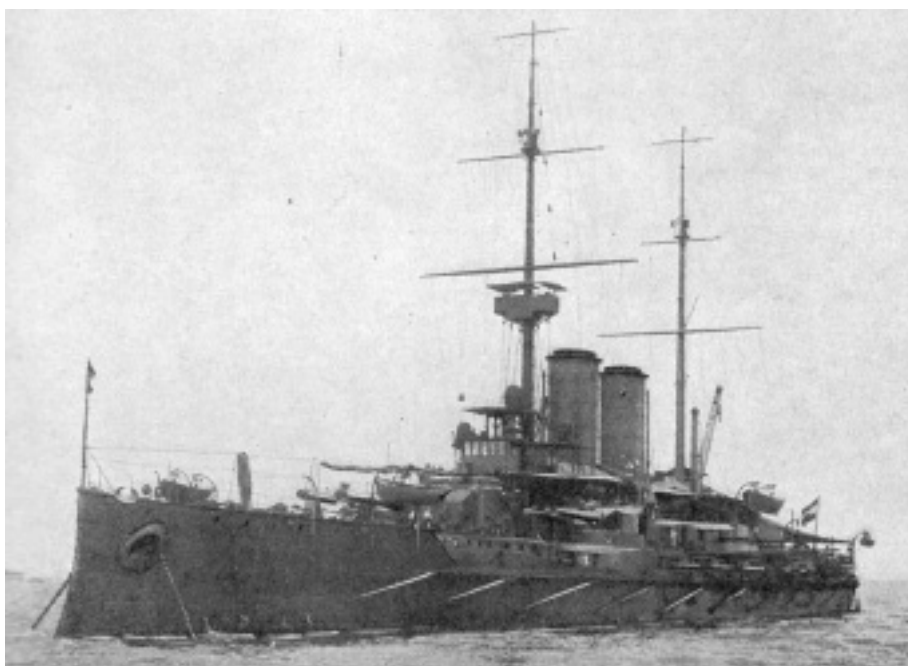

19. ábra. Az 1898-ban szolgálatba lépett S-M-S Budapest.

4. Az S-M-S *Budapest* az Osztrák–Magyar Monarchia Monarch-osztályú partvédő pánccelosa volt. Testvérhajói az SMS *Monarch* és az S-M-S *Wien*. Az S-M-S *Budapestet* 1898-ban vette át a Haditengerészet. Hossza 99,22 m, szélessége 17 m, merülése 6,66 m, vízkiszorítása 5878 tonna volt. Sebessége 17,8 csomó. Fő fegyverzete 4 db 24 centis ágyú volt. Legénysége 441 fő. 1913. március 10-től a fiumei Haditengerész Tiszti Akadémia kiképzőhajója volt. 1920-ban Nagy-Britanniának ítélték és Olaszországban bontották szét. l. http://hu.wikipedia.org/wiki/SMS_Budapest.
5. Az 1911-ben épült S-M-S *Radetzky*, testvérhajóival, a *Ferenc Ferdinánd Főherceggel* és a *Zrinyivel*, a Monarchia utolsó csatahajó-előtti hadihajói voltak. Vízkiszorítása 14,500 tonna, hossza 139 méter, sebessége 20 csomó (37 km/ó) volt. Fő fegyverzete 4 db 30,5 centis és 8 db 24 centis ágyú volt. Legénysége és tisztikara 890 fő. A cattarói öböl fölötti Lovcsen-hegyi tüzérség megsemmisítésével döntő szerepet játszott a Montenegro elleni háború megnyerésében. A háború végén a horvát-szlóven-szerb tengerészek megpróbálták megadni magukat az amerikaiaknak, de az *Entente* ezt nem ismerte el, és a *Radetzkyt* és a *Zrinyit* végül az olaszok kapták meg és bontották szét.

20. ábra. Mikor még vidám volt az egyéves önkéntesek élete (a) Budapesten...

21. ábra. Az S-M-S Radetzky.

1916. január elején a Monarchia erői – újra az *S-M-S Budapest* támogatásával – gyalogos támadást intéztek a Lovcsen erődítményei ellen, melyeket január 10-én el is foglaltak. Két nap múlva Montenegro fegyverszünetet kért.

De 1913 tavaszán még mindez a jövő zenéje volt, s ferencz a közelgő szabadulásról álmodozik: – „Mind kedvezőbb hírek jönnek napról napra a leszerelésre vonatkozólag, sokáig már nem késhetik. – ha húsvétra hazabocsátának. Istenem rágondolni sem merek.”

A híresztelések *részben* igaznak bizonyulnak: Húsvétra hazaengedik – de leszerelésről szó sincs! Egy rövid látogatásra mehet csak, melynek nagy részét elviszi az utazás. Pedig szegény, mennyire remélte, mennyire hitte, hogy vége a rémálomnak!

Vajon hogy sikerült a várva-várt húsvéti locsolkodás? Újra, csak találgatni tudom. Március 26-án már Budapestről ír, a visszaút közben: visszaküldi a véletlenül nála maradt kulcsokat...

Utolsó, Annuskához címzett lapját március 29-én keltezi *ferencz*. Ekkor döbben csak rá, hogy a „búbánat hazájába” tett kényszer-kirándulása a reméltnél jóval tovább fog tartani: – „Hosszas és fáradságos út után végre megérkeztem, hogy ismét ki tudja mily hosszú ideig megkezdődjék a rabság.” Lehet, hogy csak véletlen egybeesés, de mindez a *Rab* szigetet ábrázoló lapon (3.10/1 - 44. kép) íródott... És ha még sejtette volna, hogy mi jön majd, alig egy év múlva!!!

3. FERENCZ KÉPESLAPJAI

3.1. Pola - 7.XII.12
(hiányzik)

Ragusa. Gundulic Platz. 20. kép

-2-

tartja bennünk a lelket – hogy talán már nemsokára haza bocsátanak minket innen a búbánat hazájából. Czimemet megírtam a múltkori lapon és ha engedi ideje írjon kedves Annuska valami jó újságot hogy mint vannak kedves szülei, testvérei – év végére mikor mennek haza a fiúk – milyen irígykedve gondolok reájuk! –

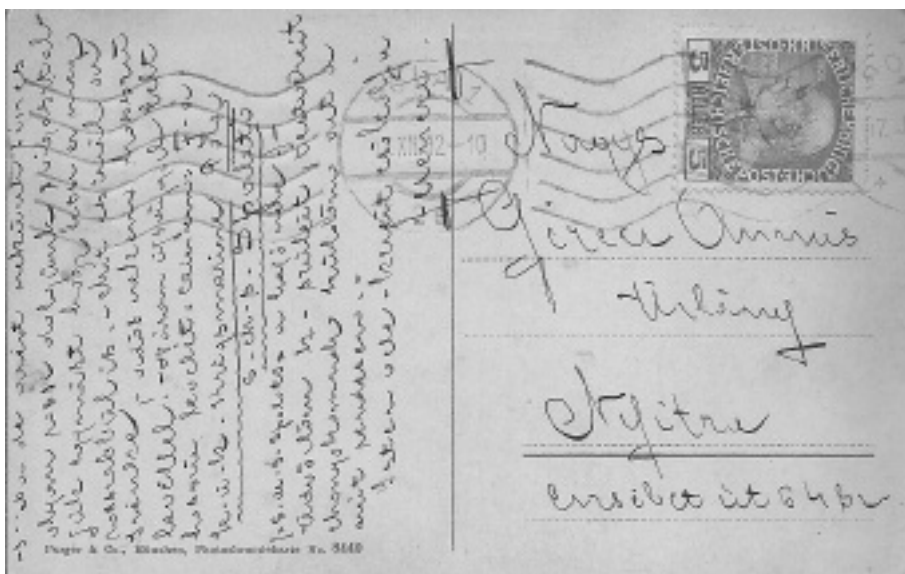

22. ábra. Ragusa. Gundulic tér

Perasto nelle Bocche di Cattaro.

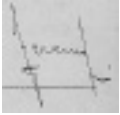
23. ábra. Perasto a cattarói öbölben.

24. ábra. ferencz "czíme" a 23. képen.

Perasto nelle Bocche di Cattaro. 23. kép.

-3 [... ?] de azért nekünk sincs olyan rossz dolgunk s vígasztaljuk egymást hogy lessz ez még rosszabbul is. Mit csinál az Irénke⁶, – adós nekem hosszú levéllel ! – Várom újsággal telt hosszú levelét. Czimem : F - a k - u - k Kriegsmarine Pola S-M-S Spalato /: S-M-S Spalato = hajóneve :/ – Üdvözlöm k. szüleit testvéreit Manyokomnak (?) küldöm azt amit rendesen. Isten vele – kezeit csókolja

3.2. Pola - 1.1.13
Abbazia. 25. kép.
(sok aláírás)

Spalato dal campanile. Split za Zvonika. 27. kép. (sok aláírás)

25. ábra. Abbázia, a Monarchia divatos Adria-parti fürdőhelye.

6. Gyula bácsi 1951-es önéletrajza (57. kép) szerint: „Húgom Irén özv. Vermes Jenőné. Férje volt miniszteri tanácsos † 1941.”

26. ábra. Split. A harangtoronyból nézve.

27. ábra. Abbazia, a déli strand pálmásora. Abbázia, Slatina promenád.

3.3. Pola - 4.II.13

Split. Spalato Prospettiva meridionale del Palazzo di Diocleziano. 28. kép.

Pola 913 febr. 4.

Kedves Annuska !

Múlt hó 3-i keltezett kedves levelét ma vettem. Mint írja Annuska ezt megelőzte egy a múlt hó 27. küldött mit én még nem kaptam meg! Úgy látszik, téves kezelés következtében a szárazföldi kaszárnyába, az önkéntesek ügyeit intéző századhoz vitték /ép mint egy előbbi levelét:/ s majd pár hét után fog kezembe jutni •/•

28. ábra. Split. Diocletianus palotája délről.

Fiume. 29. kép.

- 2 -így kezelik látja kedves Annuska a mi leveleinket, – mit oly nagyon várunk. Hogy számba tudhassuk (?) megkapjuk e vajon egy másnak küldötteket, – szinte praktikusnak gondolnám ha hivatkoznánk minden levélben a legutoljára küldött dátumára. Felhasználva ezt mindjárt a gyakor latban – azt hiszem kedves Annuska – vette e febr. 2 keltezett s Pola várost feltüntető...⁷

3.4. Pola - 1.III.13

1. Budva – Budua. Dalmacija. 1. kép.

Pola 913. Márc. 2. Kedves Annuska!

Bármennyire is igyekszem mégse sikerül pontosabbnak lennem leveleimmel mint kedves Maga – min dig megelőz kedves soraival. – vettem úgy a – 26 - n mint azelőtt keltezett k. levelét és benne a kis közleményt, – *s ha igaz lenne ha valóra válna ez amiről mi csak álmodozni merünk*, – hiszen még erre gondolni se merek!!

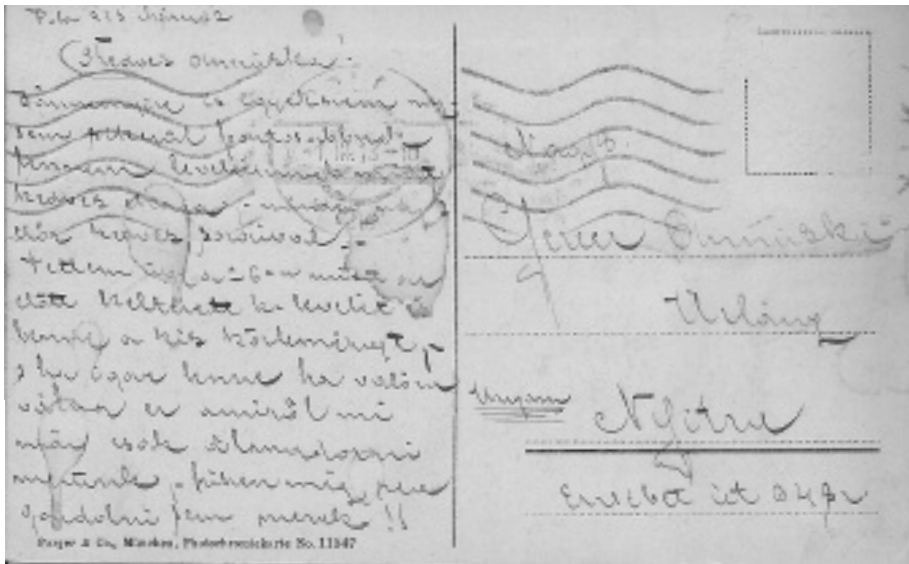
7. A lap nem maradt fönn.

29. ábra. Fiume.

30. ábra. Budva - Budua. Dalmacia.

31. ábra. „... ha valóra válna, amiről csak álmodozni merünk...” (30. kép).

2. Gruz – Halbinsel Gravosa mit Lapad. 32. kép.

-2 Immár 4dik hónapjába lépünk hogy itt vagyunk, – ellopva tétlenül és haszontalanul egy negyed év – még rá gondolni is rettenetes. Hidje el kedves Annuska – nem csoda ha elfásultan s hidegen fogadunk minden ilyen hírt, – hisz már örvendeni se tudunk mint az a rab kit megtört a börtön. Hinni pedig itt csak akkor lehet, ha már a vonaton ülve feledjük el e rettenetes helyet ahová oly sok kínos emlék fűz –

32. ábra. Gruz - Gravosa.

3. Split. Stara Obala. Spalato. Riva vecchia. 33. kép.

(3) De azért talán másképp is lesz ez valamikor! Küldöm e tengerpart melléki városképet ahol mindenütt jártam már. Ma kaptam Gyulától is levelet melyben Mariska kisaszonyt is megsiratja⁸. Mi újság kedves Annuska ? Itt nállunk semmi, – hacsak a rettenetes viharok nem. – Irénnek is megkaptam levelét, – hihetetlen gyorsan!! Közelebről hosszasan levélben, addig is remélem hogy tán még is lesz valami hazabocsátásunkba [?] "Üdvözlöm és kívánok k. szüleinek - [... ?] Menyeknek [... ? ... ? ... isten ?] vele kézcsók

33. ábra. Split, a régi rakpart.

3.5. Pola - 6.III.13

1. (hiányzik)

2. Lussingrande - Hafen. 34. kép.

nem természetben :] mert a mint azt örvendetesen halljuk – talán már nemsokára minket is hazabocsátanak innen. Mint jobban tartja magát itten a hír s úglátszik valóban van valami alapja a dolognak. – Ha igaz lesz, s nem csapódunk be mint már annyiszor – úgy [d ... ?] vasból és páncélből van hajónk – de igen •/•

8. Az ifjú Gyula tehát már 16 éves korában a női nem nagy hódolója volt ...

34. ábra. Lussingrande – kikötő.

3. Sebenico – Sibenik. Kerka. 35. kép.
jókedvünkbe mégis ki rúgjuk az oldalát. Még ma gondolni is hihetetlen hogy 3 havi rabság után talán talán szabadok is leszünk s gondolataink szívünk után szabadon repülhetünk oda oda. Örvedetes hírt akartam evvel írni kedves Annuska ha nem vállik valóra úgy Isten bizony nem én vagyok a hibás, – elhiszi ugye nekem? •/•

35. ábra. Sebenico.

4. Rovigno. 36. kép.

Pár nap múlva immár húsvéhoz közelgünk s ha addig sem válik valóra e hír – úgy kedves Annuska kapitányomnál valóban meg kell a lépéseket tenni, – hisz ki öntözi meg a falu végieket? Ennyi kedves emlék Jobb ha rá sem gondolok annál rosszabbul esik az. Hogy vannak – mi újság k. Annuska, a fiúk húsvétra hazamennek? A remélt viszontlátásig is /?/ üdv k. mindnyájukat – kezét csókolja
ferencz

36. ábra. Rovigno.

3.6. Pola - 14.III.13

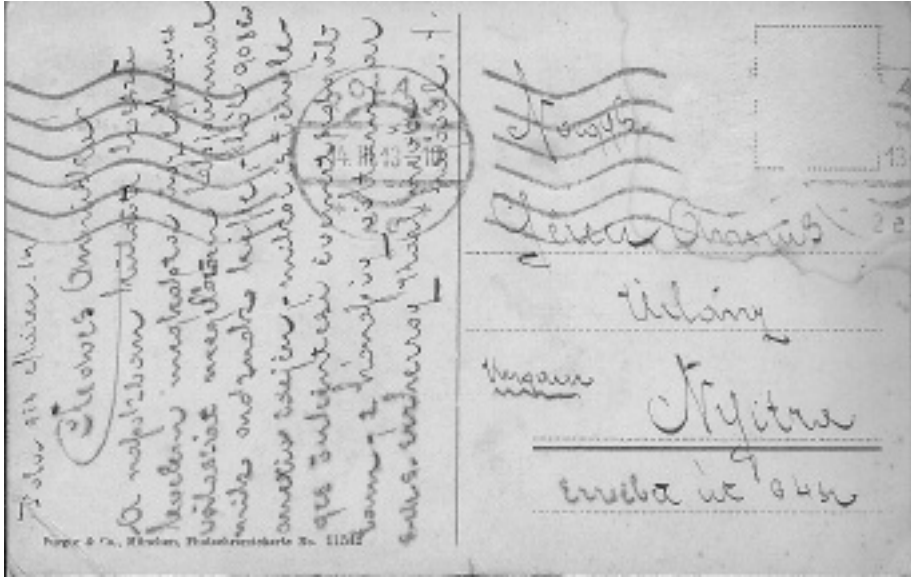
Kotor – Cattaro. 37. kép.

Pola 913 Márc. 14

A napokban küldött hosszúlevelem megkapta úgy e? kedves választát megelőzőm lapjaimmal mik azoknak [?] képe – hol 908 évi anexio idején, – mikoris tényleges önkéntesi évemet szolgáltam – 2 hónapig voltam az s.m.s. Erzherzog Karl nevű hajóval •/•

37. ábra. Kotor – Cattaro

38. ábra... „a 908 évi anexio idején 2 hónapig voltam az s. m. s. Erzherzog Karl nevű hajóval...”

3.7. Pola - 14.III.13

1. Cattaro. 39. kép.

(2) Óriási magas hegy aljában húzozzkodik meg e tengerparti kis város Cattaro – míg a város magas terület – addig a hegyek fenn már montenegróhoz tartoznak, – honnan rémesen bámulnak le a városra a montenegrói vár erődítmények ágyúí. Szép de veszedelmes hely ahonnan 5 év előtti anexio alkalmával a város lakói a montenegrói bandáktól félelmükben kiakartak

39. ábra. Cattaro.

2. Dubrovnik, Lokrum. Vrt poma Ragusa, Lacroma. Palmengarten (40. kép). költözködni. Ily körülmények miatt többet ér e szép helynél még Nyitrán s a falu végén is úgy e kedves Annuska? Mind kedvezőbb hírek jönnek napról napra a leszerelésre vonatkozólag, sokáig már nem késhetik. – ha húsvétra hazabocsátának. Istenem reá gondolni sem merek. Közelebről talán már többet írhatok [:vagy mondhatok:] de ez utóbbit csak a magam vigasztalására írom. Addigis kezét csókolja ferencz

40. ábra. Dubrovnik – Ragusa. Pálmakert.

41. ábra. Pola – Brioni. Római romok.

3.8. ?

Pola – Brioni. Ruine Romane – Römische Ruinen. 41. kép.

Nagyon elvagyok foglalva, mert holnap este vagy holnapután utazom [...] hétre [?].

Majd onnan levélben bővebben. Addigis üdv mindig.

Kézcsk - ...

3.9. Bp. 913 Márcz. 26

1. Pola – Brioni. Ruine Romane – Römische Ruinen. 42. kép.

Kedves Annuska !

Lapommal egyidejűleg adtam fel postán a véletlenül magamnál felejtett szoba kulcsokat... Bocssásanak meg, hogy ezek elhozásával valószínűleg igen nagy •/•

42. ábra. Pola – Brioni. Római romok.

Pola – Brioni. 43. kép.

kellemetlenséget okoztam de megtörtént – mit tegyünk. Különben szerencsésen megérkeztünk, a hosszúbajuszú Karcsi (?) huszár kalandjaival egészen jól ütöttük el a másképp oly unalmas út egy részét. •/•

3.10. Pola 913 Márcz. 29

1. Arbe-Rab. 44. kép.

Kedves Annuska !

Hosszas és fáradtságos út után végre megérkeztem hogy ismét kitudja mily hosszú ideig megkezdődjék a rabság.

Immár teljesen fásultan vetem magam alá e rettene

43. ábra. Pola – Brioni.

44. ábra. Arbe – Rab

2. Zara dal campanile. 45. kép.

[...] tes életnek mit még rettenetesebbé tesz az a körülmény hogy a gyár is ápr. 1-től beszünteti a fizetést.

Nade ez még a kisebbik baj !

Nagyon kivagyok merülve azért majd legközelebb bővebben írok. Kezét csókolja ferencz

45. ábra. Zára a harangtoronyból.

3.II. ?

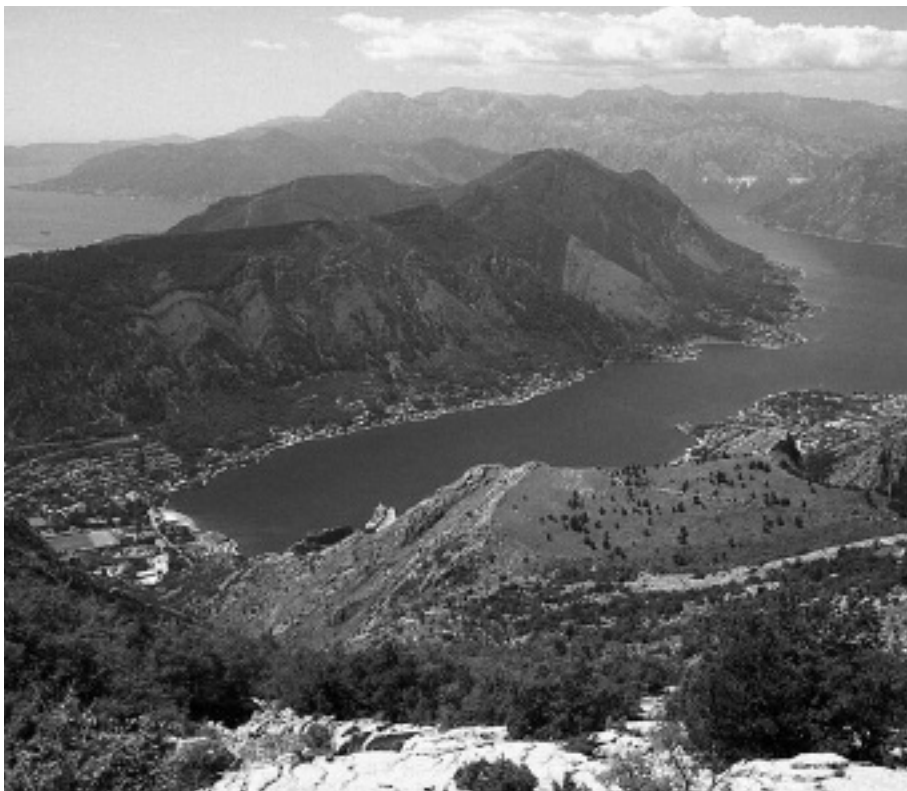
Trieste. 46. kép.

...montenegroi határra - mi egy ideig még elmarad. Vigasztalását nagyon köszönöm,
- hidje el k. Annuska gondolkozni sem tudok s nem is merek sorsom felett - ugyis
hiába mindenbe bele kell törödni.

Levélben bővebben, - k. mindannyijukat üdvözlöm. kézcsók ferencz

46. ábra. Trieste.

47. ábra. A Boka kotorska, ma.

4. EPILÓGUS: AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN (ÉS AZUTÁN)

1913. áprilisa után ferencz nem írt több lapot – vagy legalábbis, több nem maradt rám. Mi történhetett vele? Szerettem volna azt hinni, hogy rövidesen leszerelték, hogy Nyitrára utazott, aholis egybekeltek Annuskával, sok gyerekük lett és boldogan éltek, míg meg nem haltak – de a valóság, mint tudjuk, nagyon másképpen alakult.

Előszöris, legutolsó megmaradt lapjának teljes kétségbeesést tükröző sorai még az öngyilkosságot se zárják ki. De ha ezt mégis elkerülte, akkor... Gavrilo Princip szarajevói revolvergolyója ugyan még egy teljes évet váratott magára, de 1913 nyarára világossá válhatott a Monarchia politikai- és hadvezetése számára, hogy lőporoshordón ülnek, és a Nagy Háború kitörése elkerülhetetlen. Nem valószínű, hogy a jól kiképzett és tapasztalt ferenczet leszerelte volna a *Kriegsmarine* – hiszen mindenkire szükség volt a hajókon!

Vagy ha, csodával határos módon, mégis leszerelték, hát nem sokáig élhette boldog civil életét: legkésőbb a 1914. júliusi mozgósítás alkalmával, újra bezsupolták.

48. ábra. „Török” nők Sarajevóban.

S vajon hová kerülhetett, ha így történt? Remélem, hogy újra az S-M-S Spalato vendégszerető karjai ölelték magukhoz, hiszen ott csak az unalom és semmittevés ölte... De ha nem volt szerencséje, akkor a fiumei „magyar” hajógyárban épült, „magyar” Szent Istvánra is helyezhették, mely, mint láttuk, oly szomorú véget ért 1918-ban, Horthy Admirális félresikerült otrantói kitörési kísérlete során.

49. ábra. A Viribus Unitis legénysége 1917 Húsvétján. Hazautazásról, locsolásról nem is álmodhattak akkorra már.

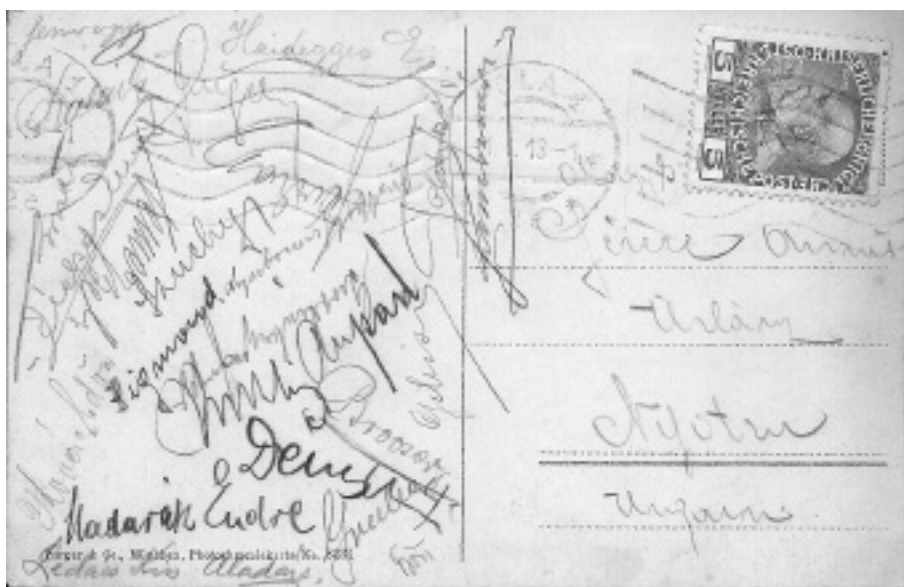

50. ábra. „...az utolsó háborús karácsony...”

Az 1912/13 szilveszteri képeslap aláírói közül többeket sikerült beazonosítani a magyar származású haditengerészek több, mint 6600 nevet tartalmazó névsora [3]:

Angel [Rudolf Asp. f.d.t. Mar.Dienst]
Brooser [Jenő Fähnrich Seebaon]
Dénes Ka[roly Maschinenbaueleve]
Gruber [Carl Seekadett]
Elekes Ernő (?) [Franz Aspirant f.d.t. Marinedienst]
Haidegger [Ernő Maschinenbaueleve]
Kovács Andor [Aspirant f.d.t. Marinedienst]
Ledács Kiss Aladár [Maschinenbaueleve]
Madarász Endre
Sigmund [József Seefähnrich]
Szalay ? [Ernő Fähnrich i.d.Res.]
Szuchy ??? Arpád
Gyöm[öre]i (?) [Rudolf Masch.Bau-u.Betr. Eleve]
Tobak (?) József

Csak ferencz azonosítása nem sikerült, ugyanis ő ... csak egy nagy „f” betűvel írta alá magát, mint azt hosszú keresgéléssel kibogáztam az aláírások dzsungeléből.

51. ábra. 1912/13 Szilveszterét együtt ünneplő tengerészek aláírásai.

Gyula bácsiról tudtam, hogy, öccsével együtt „Csonka-Magyarországra” jöttek valamikor az I. világháború utáni zúrzavarban, – akárcsak apám, aki 10 évesen Nagymihályból előbb a Mária-Valéria Telep vasúti vagonjába, majd Kőszegre, a „határszéli iskolába” került. Ahonnanis a hűvösvölgyi Bocskai Főreálba, majd, a Ludovika Akadémia elvégzése után, Szolnokra vezetett az útja.

A HIM-től kapott dokumentumokból (52. kp) tudtam meg egyet s mászt Gyula bácsiról:

Elemi iskoláit és a gimnázium alsó négy osztályát szülővárosában, Nyitrán végezte, de 1910-ben – valószínűleg apja, volt „honv. nyilvántartó főmester” döntése alapján – a Nagyvárad-i Honvéd Hadapród Iskolában folytatta középiskolai tanulmányait. Jó iskola lehetett: Gyula bácsi alapos műveltségről tett bizonyosságot. Latinul is tudott (csak a matekkal állt kissé hadilábon, mint emlegette).*

Alig tört ki a háború, bevonult... *Egyéves Önkéntesnek!* 1914. október 15-én avatták zászlóssá a besztercebányai m. kir. 16. gyalogezrednél. István bátyja, maga is hivatásos hadnagy, ugyanezen a napon került a 13. honvéd gyalogezredhez.

Szécsény Gyula,
Ezeréves Honvédok n. 20.
Nyitra 1897. Csizsa Károlyra.

2

Önéletrajz.

Születtem: Nyitrán, 1897. évi április hó 27-én.
Nyitrán végeztem 4 elemi és 4 gimnáziumot 1910-ben.
1910-1914. október 15-éig a Nagyvárad-i honvéd had-
apródi iskolát végeztem. 1914. október 15-én avattak
parólóssá a m. kir. 16. honv. gyal. ezredhez, Besztercebányára.
1914. december 8-án megkezdtem a Krakó mellett
harcolni, a 16. honv. gyal. sor. kótelekben mint 1/5. m.
4. század parancsnoka.

1914. december-től 1915. októberig sebesült és beteg.
kórházban és házi ápolásban. 1915. októbertől 1916. febru-
árig Besztercebányán a 16. honv. pótló-ml. 16. és kiképző-
tő tisz. 1916. februártól, 1916. június 2-áig orosz harci-
ren a 16. honv. gyal. ezrednél a 102/2. m. parancsnoka.
1916. június 2-án orosz fogságba estem. 1918. májusig
Orosz fogságban Kischinij-Kovgorszkban, jelenleg Zarkij.
1918. júliustól 1918. október hó végéig Besztercebányán
a 16. honv. pótló-ml. 16. és kiképzőtisz. 1918. decem-
berében a februári harcokban vettem részt, mint ml.
pt. 1918. decembertől 1919. január végéig a 16. honv.
pótló-ml. 1919. februártól 1919. augusztusig Nyitrán
szülői házában és internálva Tescienstadtban és

52. ábra Gérecz Gyula önéletrajza (1951)

* HM Hadtörténelmi Múzeum és Levéltár, Katonai anyakönyvi lapok 626/1897 (Gérecz Gyula alezredes).
Jelzet HL AKVI 626/1897.

53. ábra. A 16-os Besztercebányai gyalogezred katonái.*

54. ábra. A Besztercebányai 16-os Honvéd Gyalogezred kitüntetettjei 1915 őszén.
Talán (a 18 éves Gyula „bácsi” is köztük volt).**

* <http://z.bp.blogspot.com/-8vRKZ{SLPM/UpzzbYTb6pl/AAAAAAB5Q/C8ajrp9uM54/s1600/9.jpg>

** [http://tortenelemportal.hu/2012/02/besztercebanyai-honvedek-a-limanovai-utkozetben/;](http://tortenelemportal.hu/2012/02/besztercebanyai-honvedek-a-limanovai-utkozetben/)
<http://tortenelemportal.hu/2011/12/limanova---magyar-gyozelem/>

A 16-osokat még 14 őszén az észak-keleti frontra vezényelték a betörő orosz hadsereg megállítására. Az elkeseredett harcok – télen a Kárpátokban! – nagy veszteséggel jártak, melyek során maga az ezredparancsnok is elesett [4]. Gyula bácsi részt vett a Krakko melletti harcokban, aholis 1914. december 8-án súlyosan megsebesült. 14 decemberétől 15 októberéig kórházban ápolták, majd otthon lábadozott. Közben 15 május elsején – 18 évesen – hadnaggyá lép elő.

13
76a

K. Ung. Honvéd Infanterie Regiment Nr. 16.
 Nr. Res. Nr. 100/IV. sz. 86480
 im. 1914.

Belohnungsantrag.

1	Charge	Leutnant/Aktiv/
2	Vor- und Zuname	Gyula Gérecz
3	Standort	Honv. Inf. Reg. Nr. 16.
4	Dienststellung	Komp. Komd.
5	Personalnoten	ausg. 18./VIII. 1914.
6	Aktien (Waffenbesitz, Dienstleistung usw.) bei Ausgabe von Geld und Zeit	In Anerkennung tapferen Verhaltens vor dem Feinde. Nach dem ersten Male als Zugführer in den Kämpfen des Regimentes an den 22., den Angriffen bei Radnik und Nisko. Teil. Gelingen der Offensiven bei Zagorice nahm er in allen Stufen in der vordersten Linie bis zu seiner schweren Verwundung am 20./XI. 1914. teil. Nach langwieriger ärztlicher Behandlung kam er erst am 20./V. 1916. wieder ins Feld. Am 11. Juni als Komp. Komd. von Angriff teilnahm, jagte er den die Abwehr von Bobulince besetzten Feind zurück und wahrte in der angestrichelten Verteidigungsstellung am 11., 12. und 13. mit grossen Kräften unternehmene Angriffe ab. Am 13. hielt er den nach starken Artillerievorbereitung angeworfenen Angriff so lange auf, bis die mit eingeschickten feindlichen Kräfte nach hartnäckigen Handgeheuge in die Stellung eindrangen.
7	Zeit wann im Felde (von – bis)	Von 16/X. 1914 bis 22/XI. 1914. u. von 20/V. 1916 bis 13/VI. 1916
8	verwend. Waffen, Waffenbesitz	Vorr. am 20./XI. 1914. Verlust am 21./XI. 1914.
9	Etwa unentgeltlicher Antrag	
10	Neuer Besitz militärische Waffen, militärische Ausrüstung	
11	Art der Verletzung	
12	Datum und Ort der Verletzung	Feldpost 70 am 21./XI. 1914.
13	Befehlshaber	M. Nr. 16. Komd. Gyula Gérecz
		F. P. 104, am 11./XII. 1914
		F. P. 104, am 11./XII. 1914
		F. P. 104, am 11./XII. 1914
14	Division	F. P. 104, am 11./XII. 1914
		F. P. 104, am 11./XII. 1914
15	Korps-Kommandant	F. P. 104, am 11./XII. 1914
		F. P. 104, am 11./XII. 1914
16	Armeekorps-Kommandant	F. P. 104, am 11./XII. 1914
		F. P. 104, am 11./XII. 1914
17	Für eventuelle Bemerkungen und Anträge sonstiger Kommandanten und Dienststellen	

55. 1916-ban hősiességéért kitüntetésre terjesztik fel Gérecz Gyula hadnagyot.*

* HM Hadtörténeti Múzeum és Levéltár, I. világháborús tiszti kitüntetési javaslatok 36. 480 (Gerecz Gyula hadnagy). Jelzet HL Ivh.ti.kit.jav. 36.480.

1916 februárjában kerül ki újra a frontra. Önéletrajzában nem említi, de a HIM dokumentuma szerint (54. kép) 1916 júniusában, mint frissen kinevezett századparancsnok, 3 napig tart egy fontos magaslatot az orosz túlerő ellen; végül hadifogságba esik. Eltűntnek nyilvánítják és hősies magatartásáért kitüntetésre terjesztik fel.

Két évig, 1918 májusáig marad *Nyizsnij Novgorodban* orosz hadifogságban, majd, a Forradalom zűrzavarát kihasználva, sikerül hazakerülnie. (Hadifogságát – részletek nélkül – nekem is említette.)

Alig ér haza, újra szolgálatra jelentkezik a 16. honvéd gyalogezrednél. 1918. május elsején főhadnagy lesz. 1919 januárjáig marad a 16. ezred kötelékében; részt vesz a felvidéki honvédő harcokban.

19 februárjában Nyitrára megy a szüleihez, de rövidesen *Teresienstadtba*, majd *Königgrätzbe* internálják, 1919 augusztusában pedig külföldre vált hazájából és szülővárosából kitoloncolják.

Továbbra is a Honvédségnél szolgál. 1920-ban híradósnak képezik ki: Miskolcon, majd Szegeden szolgál. Műegyetemi tanfolyamat végez; 24-ben Cegléden századparancsnok. 1925-ben századosá léptetik elő. 26-tól 33-ig a Honvédelmi Minisztériumban dolgozik. 34-ben törzstiszti tanfolyamot végez „igen jó” minősítéssel.

Hogy mikor került Esztergomba, azt továbbra se sikerült kideríteni. Csak annyit, hogy 1934-ben Géza öccsével közösen 3 szobás családi házat vesznek és újítanak fel.

1934-től 1938-ig a pótkeret parancsnoka Debrecenben a VI. híradós zászlóaljnál, majd 1939-ig a 6. honvédelmi parancsnokság híradó előadója ugyanott. Közben 1937-ben őrnaggyá lép elő.

1940. január 1-től a 6. honvédelmi parancsnokság híradó előadója és a 6. honvéd légvédelmi központ parancsnoka Szolnokon. (Itt találkozik apámmal, aki 1935 óta légvédelmi tüzér ugyanott; 1940 óta mint százados. Apám 1941-ben, a Felvidék visszacsatolása után kerül haza: légvédelmi parancsnok lesz Ungváron.)

Gyula bácsi 1940 óta alezredes. 1941-ben a légvédelmi híradás terén elért eredményeiért a *Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével* tüntetik ki. Ezen kívül még az „ellenség előtt tanúsított vitéz magatartással vagy kiváló csapatvezetéssel kiérdemelt” *Signum Laudis*-a (a kardokkal) volt az első világháború idejéről, sebesülési érme egy sávval, Károly csapatkeresztje és I. oszt. Tűzkeresztje háborús teljesítményekért. És (persze) erdélyi és délvidéki emlékérmé.

1942–1944 okt. között a 6. honvéd légvédelmi központ parancsnoka, majd 45 januárig a légierők parancsnokságánál előadó. Utána, március 25-ig, a Honv. Min. anyagi osztályán híradó előadó (de már Kőszegen). Ezután a Honv. Minisztérium szállásadó törzsével együtt nyugatra vonul vissza; 1945 októberig Passau-ban amerikai hadifogoly a hadikórházban.

1945. okt. 10-én hazajön; az I. kerületi parancsnokságon lesz létszám feletti. 1946-ban (feddéssel) leigazolják, de 1948 februárjában nyugállományba helyezik, mint alezredest. De 1950. április végétől – 53 éves korában – a nyugdíj folyósítását beszüntetik. „Azóta kiségitő, alkalmi munkából tartom fenn magam” (mint 51 július 1-i keltezésű önéletrajzában írja). „A honvédségen belül szakmaszerinti képzettségben szolgálhatok” – álmodozik.

Két további, Gyula bácsival kapcsolatos dokumentumot kaptam még a HIM-ből: egy 1955. december végi keltezésű „Elbírálási Lapot” (56. kép), valamint egy, a *Magyar Szocialista Munkáspárt* városi bizottságától való dátum nélküli „Felülvizsgálati Lapot” (56. kép). Ezek szövege magáért beszél. (Való igaz, hogy jóban volt a belvárosi plébánossal, és „osztályidegen” barátja is volt: apám.)

1480-11-4-

Elbírálási lap

Név, csal. név, anyja neve, rendi: Gerec Gyula, 1897. Gerecs Julianna.
 tart. alez.

All. csoport, szakmai osztály: VI/52.

Munkahely: Fürdő Vállalat. Beosztás: elbírálott

Lakcím: Esztergom, Eszterentő u. 20.

Információ honnan és mikor lett beszerezve: _____

_____

_____

Bizottság véleménye: Értelmiségi származású, vagyoni helyzete: 1 családbeli tag.
 Politikailag egyáltalán nem fejleszti magát. Általában véve minden megmondulástól kivonja magát. Passzív magatartást tanúsít, társadalmi munkát nem végez. Népi demok. célokknak egyáltalán nem használ fogja.

Párttagsági, K-tani szolgálatait 1914. -15-ig teljesítette a 16. honv. gyalog. e. Eszterombányán. 1940-1944. L'gr. Kisp. 17.

Különböző ellenzéki megnyilvánulásai miatt idejében nem vehető tartalom közzé javasolom.

HATÁRTÖRTÉNETI MÚZEUM
KÖZLÖNY

 János János
 János János

Melyik csoportba sorolja: _____

Milyen fény tartalmú: _____

Esztergom, 1955. december hó 28. nap.

_____

_____

11701 - Városi Könyvtár Székhelyén, Budapest, 250 204

56. ábra. Elbírálási Lap 1955-ből.*

* HM Hadtörténeti Múzeum és levéltár, Katonai anyakönyvi lapok 626/1897 (Gerecs Gyula alezredes). Jelzet HL AKVI 626/1897.

57. ábra. A Magyar Szocialista Munkáspárt Felülvizsgálati Lapja.*

Ezekből a csak most megismert dokumentumokból bontakozik ki Gyula bácsi igazi arcéle. A hajlíthatatlan katonái: 13 évesen lett katona – és az is maradt élete végéig. Többször és súlyosan megsebesült; volt orosz és amerikai hadifogoly és megjárta a cseh koncentrációs lágert. Előtte van mikor, 57-ben, fél év bennlakás után hazaengedték Tökölről. Lefogyva. Kimerülve. Különben sose panaszkodott, de akkor felhúzta az ingét és mutatta apámnak lesóványodott testét, tele kék-zöld foltokkal. Elmesélte, mikor előtte törték össze a csomagban kapott tojásokat, mert nem tudott *látatlanban* pontos választ adni a pajkos találós kérdésre, hogy: „– Na mondja csak, hány tojás van a csomagban?”

Megalázták, megverték. Éhezett és nyomorgott. Mindenét elvesztette – de megtörni nem tudták! És csak megemlíttem: *soha nem ítélte el bíróság*: tököli kirándulásait magánerőből szervezte az AVÓ!

És *Annuska Úrlány*? Az ő sorsáról aztán semmit se tudtam: akkoriban nem kérdeztem Gyula bácsit, – engem csak a képeslapok meg a hajók érdekeltek – ő magától nem mesélt róla. A HIM anyagát várva is csak találgattam: vajon Nyitrán maradt-e a Monarchia összeomlása után is, vagy ő is átköltözött? Férjhez ment? De vajon miért nem mesélt róla Gyula bácsi soha?!

Az AVH gondos figyelmét dicséri, hogy nem elégedett meg Gyula bácsi fent ismertetett önéletrajzával, hanem ahhoz egy kiegészítést is kért a családjáról, vagyoni helyzetéről, politikai nézeteiről (58. kép). S beleolvasva, megfagyott bennem a vér: Gyula bácsi lakonikusan megemlíti, hogy „Bátyám: István † 1915. honv. hadnagy. (hivatásos). Nővérem Anna † 1915. Iskolás volt.”

Hogy miben halhatott meg a 13. gyalogezred hadnagya 1915-ben, nem nehéz kitalálni. De Annuska, húsz éves korában otthon, a szülői házban?! Talán tüdőbajban, mint apám első felesége pár évvel később?

* HM Hadtörténeti Múzeum és Levéltár, Katonai anyakönyvi lapok 626/1897 (Gerecz Gyula alezredes). Jelzet HL AKVI 626/1897.

Kiegészítés.

Apám: + István nyall. honv. nyitványtörvényes. Apám or-
 lei főtudományok. Anyám apja: Csápa Pál nádorpréta bot-
 ócsm: Géza. Eztegom városi tanácsban segédelőadó.
 Bátyám: István + 1915. honv. hadnagy (hivatásos). Nővérem
 Anna: 1915. iskolás volt. Házgom István, öv. Nővérem
 né. Feje volt miniszteri tanácsos + 1941. Rokonsáim
 Nyitrai: Kralik István vármegyéi kintéselő, Kralik
 Emil, bírósági kintéselő. Unokatestvéim: Öregpörky
 Ivánné, Pappáld Felka, unokanővérem. Levelezőben
 állottunk, nagy zsebkönyv és is megemint. Kisközömben
 István Juliska, Hádona István Nővéremet keltje.
 Később rokonom min. Székelynének nagyoma min. Nővérem
 és öcsm nek feleség 3. rovdó selyődi ház Eztegom. ban.
 1934-ben építette (removaltunk régi házban) fipeténik.
 bot.

MAPDARÉP-LEVELEZÉS
 TÁBLAJA

Politikai párt tagja rohasam voltam, most sem vagyok.
 Partizánmozgalomban nem voltam részt.
 Kömetormásban 1918-ban voltam, nyári 2 hetes
 után.
 Harag az eiderpord lovagkereszt 1941. Szegedelmi
 hivatalos tényleg eidernek. Szeged bányászati kas-
 dokkál, 1914-1918 háborúban. Szegedben éremháború, há-
 roly csapatkereszt. Túrkereszt I. oszt. háborús teljesítményekért
 Erdélyi és Délvidéki emlíkerem.
 A második világháborúban Passauban amerikai fogság-
 ban 1945. V. 4 - X. 15. éhgyök. Betegek nővérben ro-
 tam. Felgyabradulás óta nem volt ellenem eljárás.
 Tüdőgyulladásom 1948 óta 2 ízben.
 A honvédségben belül maknuszorintu képzésben voltam
 haték. Hátvérsen nem voltam

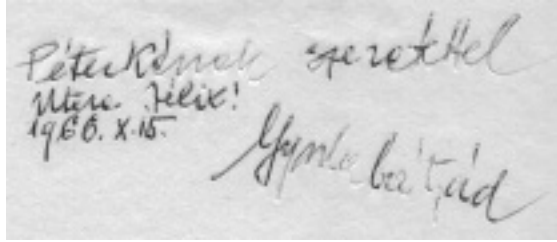
Gerecz Gyula

58. ábra. Gerecz Gyula önéletrajz-kiegészítése: „Bátyám: István † 1915, honv. hadnagy. (hivatásos). Nővérem Anna † 1915. Iskolás volt.”

* HM Hadtörténeti Múzeum és Levéltár, Katonai anyakönyvi lapok 626/1897 (Gerecz Gyula alezredes). Jelzet HL AKVI 626/1897.

5. UTERE FÉLIX!

Gyula bácsi, zaklatott élete minden nehézsége közepette is gondosan megőrizte régen halott Annuska nővére és a „Boldog Békeidők” emlékét őrző képslapokat, melyek 50 évvel később az én gyűjteményemet gyarapították, s melyeket 48 évvel Dékány András, 43 évvel apám, 38 évvel Gyula bácsi halála után, a Világégés kitörésének 100. évfordulójára tesztek közzé. Őelőttük is tisztelgek, tőlük is búcsúzom ezzel az írással,

Péteként szeretettel
Mire Félix!
1986. X. 15.
Gyula bácsiád

mikor, Dékány Andrással együtt, idézem: [5] „... a Nagy Kedvencet, az Elveszett Tengert, az Adriát. És a gyerekkornak azt a részét, ami valóban nem jön vissza sohasem! Mert az nem jön vissza, békés derűjével, komikus kardcsörtetésével a jó öreg Ferenc Jóskával, a K.u.K.-val. Amikor azt hittük, hogy nincs félelmetesebb hajó és nem is, de soha nem lesz, mint a Viribus Unitis, amit látva elszörnyedtünk. Ó, naív kor, naív idő, ma már ócskavasnak sem jó, de nem ám, csak kedves, szép, megható emlékek.”

59. ábra. „...ma már ócskavasnak sem jó, de nem ám, csak kedves, szép, megható emlékek.”

HIVATKOZÁSOK

- [1] <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Austro-Hungarianfleet.jpg>
- [2] <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Austro-HungarianDreadnoughtsAtPula.jpg>
- [3] militaria.hu/adatb/leveltariuj/sites/default/files/ACSSKI_11.XLS
- [4] <http://tortenelemportal.hu/2012/02/besztercebanyai-honvedek-a-limanovai-utkozetben/>;
<http://tortenelemportal.hu/2011/12/limanova---magyar-gyozelem/>
- [5] Dékány András: magánlevél. 1962. II. 1.

KÉPJEGYZÉK

o **Kedves Annuska!** [„KA”] - (saját gyűjteményű lapról kinagyítva)

o,5 : (osztrák-magyar haditengerész cimere - csak kép): [„cimer01”]
<http://www.mateinfo.hu/n-navy.html>

1. ábra. A dalmát tengerpart a Monarchia idején. [„dalmazia”]
http://www.google.fr/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Fwww.pctunerup.com%2Fup%2Fresults%2F_201101%2F20110107145155_dalmazia.jpg&imgrefurl=http%3A%2F%2Firredentismo.forumfree.it%2F%3Ft%3D53104623%26st%3D60&h=982&w=1158&tbnid=iHbR2F2JNBoxOM%3A&zoom=1&docid=eqlXjrXhqZaWWM&ei=MhLU6udNuOHOAWw9YGgCA&tbn=isch&iact=rc&dur=1774&page=1&start=0&ndsp=1&ved=0CEAQRQMwAA
2. ábra. Az S-M-S Spalato (1879–1920) és testvérhajója, az S-M-S Zara (1879–1920). [„Smspalato”]+ [„Smszara”]
http://hu.wikipedia.org/wiki/SMS_-_Spalato - <http://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Smszara.jpg>
3. ábra. Az S-M-S Erzherzog Karl (1903–1920). [„Smserzhkarl2a”]
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Smserzhkarl2kopie.jpg>
4. ábra. A három éves haditengerészeti szolgálat – optimista nézőpontból. A ”csúcs” persze a *Viribus Unitis*. [„kuk_Kriegsmarine_Dienstzeit”]
http://www.deutsche-schutzgebiete.de/kuk_marine.htm
5. ábra. Tegetthoff admirális lissai győzelme óta a Monarchia fokozott hangsúlyt fektetett a haditengerészet fejlesztésére, mint azt az *Oesterreichs Illustrierte Zeitung* 1908-as „császári emlékszáma” is jelezte. [„Kaiser-Festnummer_1908”]
http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Oesterreichs_Illustrierte_Zeitung_Kaiser-Festnummer_1908-042.jpg&filetimestamp=20090722150047&
6. ábra. A *Viribus Unitis*, az első osztrák-magyar csatahajó (1911–1918). [„ViribusUnitis”]
http://en.wikipedia.org/wiki/File:SMS_Viribus_Unitis2.jpg
7. ábra. A legyőzhetetlennek hitt, legendás *Viribus Unitis*, a k.u.k. Kriegsmarine szemefénye. [„ViribusUnitis_2”]
<http://www.viribusunitis.ca/jalbum/Viribus%20Unitis/Photographs/slides/Viribus%20Unitis%202.html>
8. ábra. Az S-M-S *Tegetthoff* (1912). [„Tegetthoff”]
<http://en.wikipedia.org/wiki/File:Tegetthoff.jpg>
9. ábra. A flotta tengeri hadgyakorlata. [„Austro-Hungarian_fleet”]
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Austro-Hungarian_fleet.jpg
10. ábra. A *Viribus Unitis* a polai kikötőben. [„ViribusUnitis-Pola”]
<http://www.istrianaet.org/istria/navigation/sea/navy/viribus-unitis/viribus-frogmen-eng.htm>
11. ábra. A Monarchia csatahajói Polában [„Austro-Hungarian_Dreadnoughts_At_Pula”]
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Austro-Hungarian_Dreadnoughts_At_Pula.jpg
12. ábra. 1918. június 10-én egy olasz MAS torpedónaszád elsüllyesztette az egyetlen magyar csatahajót, az Otranto felé tartó *Szent Istvánt*. A legénység nagy része megmenekült, de 89-en mégis odavesztek. [„SantoStefano”]
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Affondamento_Santo_Stefano.jpg
13. ábra. A *Viribus Unitis* az akkor már a Szlovének, Horvátok és Szerbek Államának fennhatósága alá tartozó polai hadikikötőbe behatolt olasz békaember-különítmény süllyesztette el 1918. nov. 1-én. [„viribus_Unitis_sinking”]
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Viribus_unitis_sunk.jpg

14. ábra. A franciák által lövészeti célpontként használt s elsüllyesztett *Prinz Eugen*. [„Prinz-eug”]
http://www.google.fr/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Fupload.wikimedia.org%2Fwikipedia%2Fcommons%2F7%2F78%2FPrinz-eug.jpg&imgrefurl=http%3A%2F%2Fen.wikipedia.org%2Fwiki%2FSMS_Prinz_Eugen&h=517&w=900&tbnid=O1QAFjGhwaFqM%3A&zoom=1&docid=SlOvWtFzTdznM&ei=r1FKU97UJdHJoAWiZlGYAg&tbnm=isch&iact=rc&dur=4482&page=1&start=0&ndsp=10&ved=0CFYQrQMwAA
15. ábra. Az *S-M-S Tegethoff* horgonya Rómában, Olasz Tengerészeti Minisztérium előtt. [„Tegethoff_anchor2”]
http://www.waymarking.com/waymarks/WMCA64_Anchors_in_front_of_Marine_Ministry_Rome_Italy
16. ábra. Magyar haditengerészek emléktáblája [„Haditeng-HMuzeum”]
http://ftpmirror.your.org/pub/wikipedia/images/wikipedia/hu/a/ac/Haditenger%C3%A9gszet_1867_1918_Jav%C3%ADtott_c%C3%ADm_Hadt%C3%B6rt%C3%A9nelmi_M%C3%BAzeum.JPG
17. ábra. Európa legdélibb fjordja, a Bocche di Cattaro. [„Cattaro_Landkarte”]
http://www.google.fr/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Fwww.deutsche-schutzgebiete.de%2Fwebpages%2FCattaro_Landkarte.jpg&imgrefurl=http%3A%2F%2Fwww.deutsche-schutzgebiete.de%2Fkuk_cattaro.htm&h=627&w=920&tbnid=oWY4Pfx9-GlmM%3A&zoom=1&docid=SEgVPb8tbEzPEM&ei=Y5FKU67DM9GbiAWNu0DADQ&tbnm=isch&iact=rc&dur=2440&page=2&start=8&ndsp=13&ved=0CHkQrQMwCw
18. ábra. Osztrák-magyar hadihajók a cattaroi kikötőben. (Háttérben a Lovcsen). [„Kriegsschiffe_cattaro”]
<http://m.cdn.blog.hu/if/ifjmonarchista/image/vilaghaboru-fuzet/cattaro.jpg>
19. ábra. Az 1898-ban szolgálatba lépett *S-M-S Budapest*. [„SMS_Budapest_(1896)”]
[http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/36/SMS_Budapest_\(1896\).jpg](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/36/SMS_Budapest_(1896).jpg)
20. ábra. Mikor még vidám volt az egyéves önkéntesek élete (a) *Budapesten* ... [„kuk_SMS_Bp”] + [„Bp_agyu_1”]
http://www.deutsche-schutzgebiete.de/webpages/kuk_SMS_Budapest.jpg
<http://www.germanpostalhistory.com/inventory/thumbnails/62005t.jpg>
21. ábra. Az *S-M-S Radetzky*. [„SMSRadetzky”]
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Austrianbattleship_Radetzky.jpg
22. ábra. Ragusa. Gundulic tér [„Ragusa-Gundulic”] - (saját gyűjtemény)
23. ábra. Perasto a cattaroi öbölben. [„Perasto”] - (saját gyűjtemény)
24. ábra. ferencz ”czíme” a 23. képen. [„Perasto-iras”]- (saját gyűjtemény)
 („ferencz” aláírása [„ferencz”] - (saját gyűjtemény)
25. ábra. Abbázia, a Monarchia divatos Adria-parti fürdőhelye. [„Abbazia-Seebad”] - (saját gyűjtemény)
26. ábra. Split. A harangtoronyból nézve [„Spalato_dal_Campanile”]- (saját gyűjtemény)
27. ábra. Abbazia, a déli strand pálmásora. Abbázia, Slatina promenád. [„AbbaziaPalmengruppe,.”] - (saját gyűjtemény)
28. ábra. Split. Diocletianus palotája délről. [„Split-Diocleziano”] - (saját gyűjtemény)
29. ábra. Fiume [„Fiume”] - (saját gyűjtemény)
30. ábra. Budva - Budua. Dalmácija [„Budva”] - (saját gyűjtemény)
31. ábra. .... ha valóra válna, amiről csak álmodozni merünk ...” (30. kép). [„Budva-iras”] - (saját gyűjtemény)
32. ábra. Gruz – Gravosa. [„Gravosa”] - (saját gyűjtemény)
33. ábra. Split, a régi rakpart. [„SpalatoRiva”] - (saját gyűjtemény)
34. ábra. Lussingrande – kikötő. [„Lussingrande”] - (saját gyűjtemény)
35. ábra. Sebenico [„Sebenico”] - (saját gyűjtemény)
36. ábra. Rovigno [„Rovigno”] - (saját gyűjtemény)
37. ábra. Kotor – Cattaro [„Kotor-Cattaro”] - (saját gyűjtemény)
38. ábra ... „a 908 évi anexio idején 2 hónapig voltam az s. m. s. Erzherzog Karl nevű hajóval ...” (37. kép). [„Kotor-Cattaro-iras”] - (saját gyűjtemény)
39. ábra. Cattaro - [„Cattaro”] - (saját gyűjtemény)
40. ábra. Dubrovnik - Ragusa. Pálmakert. [„Dubrovnik-Lokrum”] - (saját gyűjtemény)
41. ábra. Pola - Brioni. Római romok. [„Pola-Brioni3”] - (saját gyűjtemény)
42. ábra. Pola - Brioni. Római romok. [„Pola-Ruine”] - (saját gyűjtemény)
43. ábra. Pola - Brioni. [„Pola - Brioni”]- (saját gyűjtemény)
44. ábra. Arbe - Rab. [„Arbe”] - (saját gyűjtemény)
45. ábra. Zára a harangtoronyból. [„Zara”] - (saját gyűjtemény)
46. ábra. Trieste [„Trieste”] - (saját gyűjtemény)

47. ábra. A *Boka kotorska*, ma. [„bokakotorska”]
http://www.putovanja.rs/turisticka-agencija-lavli-travel/images/uploads/boka_kotorska.jpg
48. ábra. „Török” nők Sarajevóban. [„Sarajevo”] - (saját gyűjtemény)
49. ábra. A Viribus Unitis legénysége 1917 Húsvétján. Hazautazásról, locsolásról nem is álmodhattak akkorra már ... [„viribuscrew”]
<http://croatian-treasure.com/vircrew1.html>
50. ábra. „... az utolsó háborús karácsony ...” [„viribuscrew2”]
<http://croatian-treasure.com/vircrew3.html>
51. ábra. 1912/13 Szilveszterét együtt ünneplő tengerészek aláírásai. [„Abbazia-Seebad-iras”] + [„Spalato-Campanile-iras”] - (saját gyűjtemény)
52. ábra Gérecz Gyula önéletrajza (1951) [„GyB_Oneletrajzi”] - HIM
53. ábra. A 16-os Besztercebányai gyalogezred katonái. [„16osok”]
<http://2.bp.blogspot.com/-8vRKZ—SLPM/UpzzybYt6p1/AAAAAAAAAB5Q/C8aJrp9uM54/s1600/9.jpg>
54. ábra A Besztercebányai 16-os Honvéd Gyalogezred kitüntetettjei 1915 őszén. Talán (a 18 éves) Gyula „bácsi” is köztük volt? [„kituntetes_15”]
http://nagyhaboru.blog.hu/2012/02/01/besztercebanyai_honvedek_a_limanovai_utkozetben.PeterChorvathgyujtemenyebol
55. ábra 1916-ban hősiességéért kitüntetésre terjesztik fel Gérecz Gyula hadnagyot. [„Antrag”] - HIM
56. ábra. Elbírálási Lap 1955-ből. [„Elbir”] - HIM
57. ábra. A *Magyar Szocialista Munkáspárt* Felülvizsgáló Lapja. [„Felbir”] - HIM
58. ábra. Gérecz Gyula önéletrajz-kiegészítése: „Bátyám: István + 1915. honv. hadnagy. (hivatásos). Nővérem Anna + 1915. Iskolás volt.” [„GyB_Oneletrajz_kieg”] - HIM
59. ábra „... Ó, naív kor, naív idő, ma már ócskavasnak sem jó, de nem ám, csak kedves, szép, megható emlékek.” [„ViribusUnitis_3”]
http://korabley.net/news/dreadnought_viribus_unitis/2009-08-13-343
 (Utere Félix !) [„GyulaB_66”] - (saját gyűjtemény)

A Szerző köszöni a Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltárának, a HM Hadtörténeti Múzeum és Levéltárnak, valamint a K.u.k. KRIEGSMARINE ARCHIV munkatársainak az adatgyűjtésben nyújtott segítségét.

KOVÁCH ALADÁR

Megállt az óra

(SCHÖNBRUNN REGÉNYE)
SCHRATT

HAJNAL

- Pavane Egészen sötét hajnal.
A Camera a park emeletnyi magas kerítésfalán ül. Ezt a kőfalat tetején és belső oldalán sűrű növényzet borítja; évtizedes, bolygatatlan, egymásba kapaszkodó vegetáció, mohafű, repkény, vadszőlőindák, megaszalódott vadbogyók. Itt ott kis csomóban megmaradt hófoltok.
- Sound Egy korán ébredő madár hangja. A madarat a Camera nem látja.
A Camera elindul a fal tetején, tétován, mintha a madarat keresné. Végignézi a Parkon. A park zárt világ.
- Sound A hietzingi torony órája kondul: hajnali négy óra. Sötét van.
—— Egyetlen világos ablak a schönbrunni palota végtelen ablaksorán. Sárga fény.
—— Az íróasztalon lámpa. A császár dolgozószobája. Az óra benn négyet üt.
- Sound-Kvint
Ketterl *Kammerdiener Ketterl* meghajol és becsukja maga mögött az ajtót.
A Camera most néz a császárra.
A császár asztalához ül.
A Camera megnézi, mi van az asztalon: rendbe szedett tollak, kihelyezett ceruzák, olló, ragasztó. Baloldalt az asztalon másfél méteres aktaoszlop; ez a császár mai feladata, – feldolgozásra kerül.
A Camera végigsiklik rajta és nevetve kirepül a szobából. Ez a nevetést zeneironikus futam.
- Bontott —— A Camera széles úszással kering a város felett. A város alszik. Hálószobák. Házak. Alvó város.
- Sound-bass A Szent István Dóm, a Stefferl tornyában. Öt óra.
—— A császár szobája: az aktákat szétrakta. Ollóval vágja fel az átkötő papírszalagokat, szortíroz, megnézi a ragasztót. Gyönyörködik.
—— A Camera ismét a kőfalon ül. Az ismeretlen madár pityeg. Hajnali szél borzolja a repkényt.
A Camera lassan, óvatosan, mint a macska figyel: keresi a madarat. A madár csipogás közel kerül: egy rigó vadbogyókat szed a repkényben.
A repkény lelóg a falon.

- Mouvement-sound A Camera meghökken: a repkény függőnye alatt egy rejtett kisajtót fedez fel a falban. Már majdnem egészen világos van: a „schönbrunni sárga” kőfalban egy keskeny sötétzöld faajtó, redős, mint a zsalu.
- M. A Camera játékosan felnevet, valamit felfedezett: egy kis titkos ajtó ez a park falában, a Maxing Cassera.
 — A Camera körülnéz: az elhagyott utcában messzi egy konflis kocog be a város felé.
- B₂ — A Camera felrepül: minden élni kezd, hat óra, itt a reggel, – körül a bécsi erdők lágy kék ködben. Benn a park ébredező szobraival, harmonikus sárgasóderes útjaival.
 — A császár szobája: Ketterl már átrak egy félméternyi aktát egy kis asztalra. Ez készen van. A lámpát eloltja. A császár feláll az asztaltól. Nyújtózkodik.
- B₃ A Camera, mint vidám kiskutya kit sétálni engednek, gazdája előtt kiszalad. Nyitva maradt ajtóres. Sóder. Elfut az istállók mellett. Valami kis rejtett utat talál.
 — A Camera megint fenn ül a kertfalon. Alatta a titkos ajtó. Vár. A rigó füttyöreszik. A Camera helytéből benéz a Gloriette Gasseba.

GLORIETTE GASSE 9.

- Tábla: Gloriette Gasse 9. Kicsi, polgárias kastély. Ha sárga lenne, úgy tűnnék, hogy a palotához tartozik. Nem sárga. Kékesfehér, hófehér ajtókkal. Kőkerítés.
- Sound Bejáratánál csengőzsinór.
- Netti *Netti*, Stubenmädchen a négy-öt lépcsős márványfeljázat kanyarulatában meghúzódó virágágy fölé hajol. A múlt tél avarjából gyökerestől kiemel egy kis hóvirágcsaládot.
- I. D. Netti: Gnädige Frau, Gnädige Frau, – hóvirág!
 Üvegajtó. A Camera megnézi Schrattot.
Netti: (felviszi) Most pattant ki – és egyszerre mind!
Schratt: (kézbe veszi) látod. Ma születtek. A virágoknak is van születésnapjuk. Tedd cserépbé. Megmutatjuk a császárnak.

CSENGŐZSINÓR

- M. A Camera megint a kerítésfalon ül. A rigó széles vidámsággal énekel. Aztán hirtelen továbbzalad, ijedten eltűnik. A zöld ajtó mögött fehér kesztyűs kéz, kulccsal. Kinyitja, bezárja. A figurát végig háttal látjuk. Egyenruha, fenn finoman görnyedt hát.
 A Camera az utcán, a lépések nyomában. Követi a figura lábát. Egy tejesember ráköszön a császár alakjára. Az alak nem köszön vissza. Diszkrét út. A Camera csak a lépéseket kíséri.

A fehérkesztyűs kéz meghúzza a csengő zsinórját.
Netti: (kecses Hofknix-szel) Die Gnädige Frau lässt bitten.
Márványkandalló. Empire óra. Aranybrokát tapéta. Vitri-
nek. Sok szőnyeg. Intarziás biedermeier szekrény. A sarok-
ban cselló, pianínó. Puha csend. Fotójök.
Reggeliző asztal, remek terítéssel, Gugelhupf, kávé, – csend.
Regalia Media.
Kék füst. Az óra jár.

- II. D. *Császár:* Most tulajdonképpen egy kicsit beszélgetni kel-
lene, nem gondolja Gnädige Frau?
Schratt: Mindig, ahogy Felséged parancsolja.
Császár: Esetleg, ha valamit kérdezne...
Schratt: Szabad, Majestät?
Császár: Aber bitte schön Gnädige Frau.
Schratt: Nem fog megharagudni Felséged, ha megkérde-
zem, mi lesz most ezzel...

BÉCSI TAVASZ

Kaiser-Walzer első movv. Ibolyaillatú bécsi tavasz. Árad a béke, valami tiszta
életkedv, és most ezen a kora tavaszi délelőttön mintha csak
fiatalokat engednének az utcára. Piac, bevásárló cselédek,
a téren át katonák mennek gyakorlatozni, az egész század
hátravágott fejjel vonul, egy kislányt néz a tavaszi szélben,
– minden „drei-viertel Takt”-ra kering, szobrok, kutak, rü-
gyező fák.

Vetsera Valaki, feltűnő szépség, fekete tizenhét éves, zeneiskolába
megy. Ez egy kis baronesse (Vetsera Mária) rácsos finom
magánpalotából, – hóna alatt kotta. Mozart, – senkit sem
ismer, egyedül megy, útja sohase több garde nélkül, mint a
zeneiskola és vissza. Most még csak egy villanásra látjuk a
bécsi utcán, tucatnyi friss leányarc közt egyedül; feltűnő
másfajta szépség, fekete, déli olasz vagy görög, elütő búza-
szőke, kicsit már gyermekkorban párnázott húsú, nevető
bécsi lányok között. Ő a film tragikus fiatal szerelmi vona-
lának egyik hőse.

Talán dél van, leányiskolából egy csoport jókedvű lány jön
végig az utcán.

Fényképkiakat. Kifestett daguerrotype a kirakatban: Ru-
dolf. Csomó lány nézi. Rudolf törékeny, finom, melankolik-
us. Nézik.

A kirakat másik oldalán hatalmas nő, vastag, kellemetlen:
Stefánia.

- Figurák A lányok meglátják, óriási neveltség: „– Ez a felesége – sze-
gény Kronprinz – szegény Rudolf – szegény...” Vihogva to-
vábbmennek.

A levegőben keringő, de mint az élet ritmusa. Az üres kis utcában erre a lány belső ütemre jön Mária. Egyedül van. A kirakatot nézi, Rudolfot. Dúdolt eddig, most elgondolkozva megy tovább. Csendesen, mint aki élvezi belül a táncot, aki árnyékba került.

Virágárusasszony rászól: „Vielchen bringen Glück!”

Nem hallja. Bezárul mögötte a Salesianergassei kis palota barokk rácsa.

KOCSISOK

Még mindig a városban keringünk. A Camera most egy konflishoz kapcsolódik.

Hans Nyitott kocsi, a Camera simán belül, a fiatal kocsis (talán *Hans*) nevetve visszanéz. Köszön a láthatatlan utasnak, a lovak közé pattint, vidám, élénkebb tempóban halad tovább. *Hans* – keménykalapban, végigbélelt hosszú posztókabátban, fekete szőrmegallérral – énekel, mint aki egyedül van – időnként refrain közegben le-leköszöntget az ismerős járókelőknek.

M. Füttyörészik, énekel: „*A Kutscher kann a jeder wed'n, Aber fahr'n das können s'nur in Wean!*”

Tavaszi fák, hirdetőoszlopok, plakátok: *Girardi! Girardi!* a bonvivan képével – ismert figurája, kalapja, maga teremtette divat –, ő a kor sztárja.

A Camera most a konflissal körüljárja a Sacher-Hotel. Hans a lovakat szépen megcsitítva megáll a szálló mögötti kocsistandon.

T. A Stand egy régi szobor-kút körül alakult ki. A Stand a sűrített utca élete, híripiac, a hatalmas úti kabátjukban szinte kitömött óriásoknak látszó keménykalapos, bajuszos kocsisok szabadtéri kávéháza, utcai kaszinója.

A kocsik a kút körül széles körben állnak be. A kocsisok itatnak, zabos tarsolyokat aggatnak a lovakra, tárgyalnak. Állandó vendégeik itt a Dienstmannok, ezek a gyalogkollégák.

Időnként fütty a sarokról – a portás sípol kocsióért a Sacher kapujából, vagy egy boy szalad ki a szállóból, hogy konflis lépcsőjén lógva a bejárat elé kísérje a kocsit.

Most egy különös, a többitől elütő fiáker áll be a sor végére: ez az elegáns „Unnimerierte” szinte barát. Hallgatag kocsisa fekete posztóban, cilinderben, figyelő, rafinált öregebb arc.

BRATFISCH

Ez Bratfisch, a trónörökös magánújtjainak kocsisa, bizalmasa. Ő vitte el utolsó útjára is, Mayerlingbe.

Most leszáll a bakról, megigazít valamit a lovon, nem köszön senkinek, elindul a szálló felé s belép egy mellékbejárón.

C. A Camera kíséri. Diszkrét hátsólépcső, bordó futószőnyeggel, a fordulóknál pálma. Bratfisch megy fel.

- Egy ajtó előtt megáll. Háromszor koppant.
Hoyos grófnak az ajtóban átad egy levelet: – Der Kronprininz...
- Hoyos figyelmesen átolvassa. Gondolkozik. Bratfisch vár.
Hoyos: Mondja meg Bratfisch őfelségének, hogy minden kívánsága szerint lesz. Hoyos visszalép a szobába.
Egy nő kiszól egy félig nyitott ajtóból.
III. D. *Nő:* Puci, te vagy?
Hoyos: (hallgat)
Nő: (megjelenik az ajtóban. Félig meztelen. Táncosnő.)
Hoyos: (kezében a levél) Rudolf nem jön el. Menj haza.
Nő: Valami történt?
Hoyos: Menj haza (Az ablakból nézi a standot: Bratfisch elindul üres kocsijával.)
- GIRARDI
Camera az ablakból egyetlen zenei futammal lefut a Stand egy pontjára, ahol egy Girardi-plakátos hirdetőoszlop mellett Hans fiákerje áll. A fiatal kocsis ostorát igazítja a bakon. Valaki fütyül neki, nem figyel fel.
- IV. D. *Girardi:* (kilép a hirdetőoszlop mögül: ép olyan, mint a plakátja. Rászól a kocsisra) Hé, nem ismeresz?!
Hans: (ránéz, elmosolyodik, hallgat).
Girardi: A fene a dolgotat...!
Hans: (elkezd fütyülni Girardi slágerét)
Girardi: Azért! ... (beül a kocsiába) Schratt-villa!
Hans: (hátraszól) Nettihez.
Girardi: Mi az, hogy Nettihez?
Hans: Az ott a Stubenmädchen. Bei der Gnädigen Frau. A kocsi vidáman elindul.
- AZ UDVAR
Figurák
Testőrök Schönbrunn kapujában. A film főszínhelye általában Schönbrunn; a Hofburg eseményeit is ide vittük át – a két színhely cselekményileg összemosisdik, koncentrálnak.
A Monarchia a hivatalnokok birodalma. Mindegy, hogy Bécs, Pest, Krakkó, Zágráb, Prága vagy Trieszt – mindenütt ugyanazok a hivatalnokarcok ülnek. Aktákon keresztül kormányoznak.
Most az udvari hivatalokon keresztül ezt a monumentális hivatalnokgúllát érzékeltetjük, melynek csúcsán maga a császár a legelső hivatalnok.
Katonaruhába is önmaga irodafőnöke. Miniszterelnökök, marsallok, főpapok ülnek hosszú előszobákban. Rend van. A szállongó hír üggyé válik, az ügy aktává. Az akta végigmegy az udvari hivatalnok szűrőin. Végtelennek tűnő folyosók, előkelő altisztek ki és be az ajtókon.

A hírek most a trónörökös magánéletében beállt változásról suttoznak.

A titkos rendőrség, mely e nagy békeidőben nem az utcát figyeli – hanem kizárólag a császári ház fiatalabb tagjainak magánéletét, hogy a dinasztia tekintélyét preventíve óvja. A titkos rendőrség Rudolf-dossziéja egyre bővül. Tudják, hogy most már nem csak formailag tartott házasságán belül szakított feleségével – de szakított futó szerelmi kalandjaival is. Ennek oka van. Az okát nem ismerik. Ez nyugtalanító.

A szemünk előtt megy. Szobák, szobasorok mélyén mindeütt egy beamter-fejedelem.

Lásd T₃

Főudvarmester: (felhúzott szemöldök) Akár.

Várkapitány: (csodálkozik) Ahá...?

Főszámtanácsos: (zavarba jön, gyorsan szignálja, sietve küldi tovább).

Kabinetirodafőnöke: (személyesen megy át az aktával a bizalmi szolgálat főnökéhez) Szakított? Hogy hívják a kis táncosnőt?

A főnök: Ciwuska Mici. – Most a prostituáltak listájára kerül.

Főszertármester: (szobája a Dinasztiaházi múzeuma. A főfalon hatalmas gobelin a Habsburg-ház családfáját ábrázolja öt ágban. A szemközti falon elhunyt főhercegek képei. Vitrin: benne Mária Terézia eredeti smukkja. régi ingaóra, a csendes őrült Rudolf II. egykori kedvenc darabja – másik vitrin: fiatalon elhunyt főherceg tejfoga, stb.)

... Ez mindig így volt kérem... Ugyan ki látott már ártatlan főherceget? Semmi sem új a nap alatt. 1716-ban a toscanai ág egyik tagja, a 21 éves Rajnold főherceg beleszeretett egy kertészlányba. Akkoriban a házi törvények nem engedték ki a főhercegeket a parkból. Csak **állam-rezon** esetén. A régiek tudtak igazán rendet tartani... A lényeg mindig az, hogy skandalum ne legyen. Ilyenkor mindig azt kell kutatni, ki a szerelem tárgya, de főleg hogy ki az összekötő a fiatalok közt, ki a postillon d'amour?

AHÉRO-MOZGÁS

Főnök: a postillon d'amour jelen esetben Lorisch grófné.

Főszertármester: Veszélyes. A grófné törvénytelen gyermek. Természetes leánya őfelsége sógorának a bajor királynak. Az anyja színésznő volt. Nyugtalan vér. Az ügyet mégis jelelni kellene bizalmasan a császárnak. A reggeli órákban. Talán dr. Kerzi majd... Erre nincs szolgálati út. Legjobb a házi orvos—

Dr. Kerzl: (a császár háziiorvosa) Nem... ilyesmivel egyáltalán nem szabad zavarni őfelségét. az ő nyugalmán alapul a birodalom nyugalma...

Főszertartásmester: mégis... Hány órákor kel holnap őfelsége?

Dr. Kerzl: Hajnali fél négykor. Holnap fürdik a felség. – Miről is van szó? (figyelmesen meghallgatja).

GIHARDI SCHRATT SZALONJÁBAN

G. második fázis Girardi: (izgatottan, széles olasz komédiás temperamentummal; jár fel s alá... Rendben van, imádtalak, megnősítettél, habár ez merénylet egy bonvivan ellen.

Rendben van, imádom Odilont is: remek asszony, remek színésznő, de jegyezd meg, mi haldoklunk ebben a boldogságban.

Kinek kell egy nő bonvivan, és kinek kell egy férjzett szubrett?

Tőlem azóta nem kérnek autogramot, és azóta nem viszik Odilon fényképeit. – Engem nem akar már senki, nem várnak lányok a színészbejárónál senki sem reméli, hogy megszöktetem.

Én vagyok a legboldogabb férj. Legyen boldog egy köztisztviselő! Egy színészért tolongjanak, aggódnak!

Te egyszer már tönkretetted magad a házassággal. De abban legalább volt valami izgató: egy magyar báró, aki elveri rád az egész vagyonát. Ez nett. De ez is ártott. A színházért élni – ahogy egy apáca!

Schratt: Apáca?

Girardi: Önmegtadóan!

Schratt: Nna!

Girardi: De mi! Színészpár! A legboldogabb pár! Odilont alig tudom csitítani már. Belenéz egy képeslapba, elkezd sírni, le vagyunk véve együtt, hogy mi vagyunk a legboldogabb pár. (Előveszi) Nézd! Vele sírtam!

Hát ki vár akkor ránk? Érdemes jegyet venni ránk? Akár a karzatra is. Nézd: „A legboldogabb pár” – már újságírók sem jönnek... Mit csináljanak két boldog emberrel? Nem, fiam, a színház más! Most csináljuk ezt a darabot, már rólunk írták: „A legboldogabb pár” – meg fog bukni. – Ki megy be erre? Irigykedni? És mindjárt azzal kezdődik, hogy boldogok vagyunk s a végén ép oly boldogok vagyunk, mint az elején. Tus.

Odilon már őrröng, – kérlek, gyere be a próbára, nyugtasd meg, végül is a Te áldozataid vagyunk!

Schratt: Bolond vagy Xendl, tisztára meg vagy örülve.

Girardi: Szóval még a próbára sem akarsz bejönni? A színház tájékát is kerülöd! Hát mi történt veled? Nem vagy már színésznő? Nincs többé ambíciód?

Schratt: Csak a színpad – a színpad minden.

Girardi: Végre egy emberi szó! Ó, hogy imádtalak, milyen voltál, mint Nadl! Meg kellett enni!

Schratt: Komolyabb dolgokat szeretnék.

Girardi: Kati! Te klasszikus akarsz lenni! Az a halál!

A CSÁSZÁR FÜRDIK Vízcseppek

Hajnali félnegy, petróleumlámpa, spanyolfal, a császár hálószobája; felében elvágott széles, dongás fahordó, amiben egy hokedli áll. A hordó félig tele vízzel, a hordó mellett három vödör víz áll, különböző hőfokúak.

A császár trikóban ül a vízben a hokedlin.

(Kinn komor testőrök állnak a hajnali folyosón.)

Ketterl: (emeli a vödröket, önti a vizet, mormolja) Langyos... hideg... forró... Jetzt kommt a pisszerl kalt, – und jetzt das warme noch mal.

Császár: (mormogja) Schön... schön...

A fürdés kész.

A császár átvonul dolgozószobájába. Szemmel méregeti az aktaoszlopot. Ma kisebb, kedveli.

Kertzl: (a házi orvos jelentkezik. Már világos van. Gemütlich pletykázásba kezd.)

Császár: (apró cédulákat vagdos azután ezeket számollak, betűkkel látja el. Római egy, arab egy – nagybetű, kisbetű.)

Kertzl: Rudolf és Lorisich grófnéról beszél.

Viele Geräusche von der neuen Liebe des Kronprinzen...

Császár: (nem is figyel oda, csak szavakat hall. Der Rudolf? ... Immer die Liebe, und wieder die Liebe. Lassen, s mich in ruh". So a Dummheit. (Ketterlhez) Majd a várkapitányt kéretem. Nincs elég ügyirat. Kímélnek. Elvonnak a kezem alól lényeges dolgokat. Holnapra bekéretjük a Lóügyi hivatal aktáit a legutolsó félévről...

ERZSÉBET (bom)

Világos, napfényes délelőtt van.

A hófehér termeken teljes feketében, legyezőjét arca elé szorítva végigrohan Erzsébet. Felszakítja, és nyitvahagyja maga mögött a teremajtókat. Megrebbent személyzet. Pensenczy Ida lassan utánamegy.

Erzsébet Rudolf ajtajában. Loschak a komornyik ül ott.

Erzsébet: a fenség nincs itt?

Loschak: Fogadáson van Majestät...

Erzsébet megnézi az íróasztalt. Rudolf képe. Vetsera képe. Kézbe veszi.

Ferenczy Ida halkán visszakiséri.

Erzsébet: (visszafelé, lassan, gondolkozik útközben) Baronin Schrattal szeretnék beszélni. Kéressük át. Ha nincs próbája, jöjjön át... Rögtön.

SCHRATT PRÓBÁL

Schratt vendégként a sötét nézőtéren ül. A színpadon Girardi és Odilon próbálnak, „A legboldogabb pár” nagyjele-
netét.

Pillanatok alatt kiesnek a szerepből, vad, viharzó veszeke-
désre válik a jelenet.

Mindketten Schrattot követelik fel a színpadra, döntőbíró-
nak. A rendezőt már elsöpörték, tehetetlenül rája a kör-
mét.

Schratt felmegy a színpadra; csitítja őket. Elhívják a próbá-
ról: a császárné várja.

(A továbbiakban inkább csak a cselekmény menetét vázol-
juk)

ERZSÉBET-SCHRATT ELSŐ DIALOGUS

Erzsébet bizalmas beszélgetésben feltárja Schratt előtt mi-
lyen mélységesen aggódik a trónörökös szerencsétlen há-
zassága miatt.

Ez politikai házasság; a császár soha figyelembe nem vette
fiának rendkívül érzékeny, szubtilis természetét. Rudolf
ezért nem találja helyét az életben, kiutat keres zavaros,
szenvedélyekben, furcsa kalandokban, legutóbb épp most
állítólag ezzel a szegény kis álmodozó gyermek baronessel,
Vetsera Máriával.

A császárné megkéri Schrattot, legyen segítségére abban,
hogy a császárt meggyőzzék, Rudolfnak legalább a politikai
életben, az államvezetésben adjon több szerepet. Úgy is
egyre több a hír arról, hogy a fiatalok szerte a Monarchiá-
ban, de különösen Magyarországon mennyire ragaszkod-
nak Rudolfhoz. A császárnak látnia kell mindezt.

Schratt visszahúzódik e feladat elől: úgy érzi, nem tudná
megoldani. A császár számára Gloriette gasei reggeliknek
épp az a vonzása, hogy valamit hall a bécsi életről, az
emberekről, a színház világáról, mindarról, ami soha sem
szerepelhet az ő hivatali napirendjén.

— Ez más, ez politikum, ez nehéz családi ügy, a trónörökös
ügye... De talán valami másban tudna segíteni. Épp a na-

pokban kéri Larisch grófné Schrattot, hogy fogadja. Schratt úgy érzi, hogy e látogatáson Larisch grófnét figyelmeztetni tudná milyen veszélyes az a szerep, melyet Rudolf és Vetsera Mária között vállalt.

LARISCH GRÓFNÉ-SCHRATT

Larisch grófné valóban meglátogatja Schrattot. A grófné érzi, hogy Schratt a legsúlyosabb ellenfele az udvari életben, talán az egyedüli, aki átlát rajta. Tulajdonképpen tudni akarja, hogyan is áll ezzel a császár körül bolyongó különös asszonnyal, akinek bizonyára nagy befolyása van. Le akarja szerelni Schrattot.

Az egyre élesedő dialógusból azonban kiderül, hogy Schratt verhetetlenül tiszta erkölcsi álláspontján súlyos bűnnek tartja a Rudolf-Vetsera szerelem szítását, bűn és veszély a leány és a trónörökös s az egész dinasztia szempontjából. Larisch grófné egyre közönségesebben támad vissza, végül olyanfajta célzást kockáztat meg, hogy nem fogad el erkölcsi leckét egy színésznőtől, aki a császár barátnője. Schratt az intaktság fölényével kiutasítja lakásából a kellemtelen látogatót.

ROKONOK

A titkos rendőrség a császár asztalára helyezi a főhercegek legutóbbi viselt dolgairól szóló jelentéseit. A császár fel van háborodva unokaöccsei szabados magatartása miatt. Utasítja a főszertartásmestert egy audiencia előkészítésére, melyen ő a hét Neffét megleckézteti.

Rudolfról egyetlen sor sincs ezekben a jelentésekben. A császár elégtétellel veszi ezt tudomásul.

A KERÍTŐ

Larisch grófné Rudolfnál bepanaszolja Schrattot, aki szerinte könyörtelenül „üldözi”, megalázza, figyelteti.

Rudolf, aki hallja ezt a vádaskodást, csak arra gondol, hogy Larisch cousine mielőbb Máriánál legyen üzenetével. Megkéri, hogy valami ürüggyel vegyen méretet Mária ujjáról. Meg akarja lepni egy gyűrűvel.

Pénzt ad Larischnak szolgálataiért.

EGY GRAND-SEIGNEUR: VON REUSS

Az új német követ von Reuss bemutatkozó audiencián a császárnál. A császár közli, hogy öt uralkodó baráti látogatását készíti elő a külügy, ez a találkozó igen demonstratív lesz a világ felé: jelzi majd a monarchia irányában Európa

szerte kialakult baráti légkört s a nemzetek bizalmát a Monarchia megdönthetetlen stabilitásában.

EGY KIS EZÜST KULCS

Reggeli Schrattnál. A Gnädige Frau elkészült kézimunkájával, a paravánnal, melyre azt hímezte: „Gott erhalte unsern Kaiser...”

A császár kis ezüstkulcsot ad át bársonyokban Schrattnak; Császár: A császárnéval egyetértésben úgy határoztunk, hogy bizalmunk s szeretetünk jeléül felajánljuk a hátsó kiskapu kulcsát, hogy mindig, mikor szükségét látja, meglátogathasson bennünket. A kis ezüst kulcs megnyitja Gnädine Frau előtt a parkot, sétáljon, amikor kedve van a mi régi családi fáink alatt.

A főudvarmester és főszertartásmester nagy buzgalommal készítik elő az unokaöccsök audienciáját. Már kimentek az értesítések az érdekelteknek.

VETSERÁÉK SZALONJÁBAN

Larisch grófné Vetseráéknál a Salesianergassei kis palotában.

Mária van itt, anyja és dajkája, aki ma is szolgálja és kíséri minden felé.

Ők vannak együtt Larisch grófné látogatásakor.

Larisch módot talál azonban, hogy négyszemközt beszéljen Máriával.

Larisch: Eljössz majd velem. Egy kis délutáni séta az egész. Jó? Mintha a fényképészhez kísérenél. Mutasd az ujjad. A gyűrűs ujjad. Milyen gyermek-kezed van...

Bratfisch kocsija feltűnik. A Práter felé viszi Larisch grófnét és Máriát. Behúzódnak a kocsi mélyére.

A film most két nagyobb mozzanatban utoljára hangsúlyozza – mindig kissé szatirikusan – a kor idillikus hangulatát. A Neffék audienciája és a pályaudvari fogadás még egyszer feloldja humorban az egyre sűrűsödő légkört, mely a következő fázisban uralkodóvá válik majd: a mayerlingi tragédia komor, nehéz felhői és ezen túl, messze a Monarchia összeomlásának első moraja.

A NEFFÉK AUDIENCIÁJA

A főszertartásmester termében már gyülekeznek az audienciára az unokaöccsök. Külön mindegyikkel foglalkozik, széles ünnepélyességgel még egyszer taglalja ennek a kihallgatásnak, családi összejövetelnek jelentőségét...

... egy pillanatra kimegy a Neffék azonnal tárgyalni kezdenek (éles kritikával az Onkliról), kivéve kettőt: az embergyűlölő Ferenc Ferdinándot s a jóember, gyermeteg, legfiatalabb Károly főherceget, akin magukban külön-külön ülnek.

A császár belép, maga elé fekteti a vádoló aktákat. Aztán megnézi őket, elmegy előttük, megigazít egy-egy gombot, megnézi a nadrágok bugját, („Nekem vadász szemem van”) – aztán szinte őrmesteresen lehordja őket. Egyre pattogóbb a vád, aztán hangot vált, megenyhül, hogy a most következő uralkodók találkozásán szerepet kapnak, számít segítségükre.

„Én nem lehetek egyszerre mindenkivel, fogadom őket, aztán ti átveszitek, mindegyik kap egy uralkodót. Károly te Obrenovits Milán mellett leszel! Utána, ha minden lezajlott, mindenki kap egy heti szabadságot. Taknyosok! Ti vagytok rabok? Ti panaszkodtok? Ti legalább kávéházba mehettek!”

SZÍNHÁZI BOTRÁNY

Óriási színházi botrány: „A legboldogabb pár” szétrobbant, premierre már nem került sor.

Odilon szerint Girardi revolvert fogott rá, a színház orvosa megállapította, hogy közveszélyes, be kell szállítani.

Ennek harmadik napja, Girardi eltűnt, már körözik képes plakátokon. Ezt az örült, bűnöző rendőri képet mindenütt ráragasztják a „Legboldogabb pár” mosolygó képére:

„Ki ismeri? Aki látta jelentse!

Közveszélyes! A városban bujkál!”

Késő éjszaka, pislogó gázlámpák alatt viszi fiákere mélyén Hans Girardit a Schratt villába. Teljes csendben akar Girardi megérkezni – halkán csengetni, besurranni –, de Schratt villában alszanak már. Egyszerre az egész utca felébred, harminc kutya ugat, a ló nyugtalan, mindenfelé kinyílnak az ablakok, míg végre Netti ajtót nyit s beengedi. Schratt hálóköntösben, Girardi fekete havelockjában sarkokba húzódva karosszékben vacog.

Girardi: Odilon el akar válni. Ezt csinálta velem! Revolvert még kelléknek sem engedek használni. A Vasgyárosban azért mondtam le a főszerepet, mert párbaj, pisztoly van benne. És engem vádol ilyennek! Most már sehova sem me-

hetek. Ez az egyetlen hely a Monarchia területén, ahová nem mernek jönni kutatni.

Reggel hétkor a császár látogatása.

Schratt elővezeti Girardit. Beszélgetés hármásban. A császár egyáltalán nem tud semmiről semmit.

Császár: (elgondolkozva) Milyen egy ragasztott orr, kedves Girardi?

Girardi: Én még soha nem ragasztottam orrot, Felség.

Császár: Pedig az nagyon érdekes. Egy ragasztott orr.

PROTOKOLL ÜLÉS

Protokoll ülés a kongresszus szertartási problémáinak megtárgyalására.

Főszertartásmester: (elnököl) A császári felségnek ebben az esetben ötször kell átöltöznie. Minden fejedelmi vendéget az illető ország legmagasabb katonai rangjával üdvözöl, amelyet akár öröklés, akár egyéni érdeme nyomán őfelségének birtokolnia van szerencsés. Így a német császár őfelségét német marsalli uniformisban fogadja, majd átöltözik, újra átöltözik egészen Obrenovics Milán őfelségéig, – itt egy festői szkipetár egyenruhát birtokol őfelségének.

A felség a felségeket külön-külön kocsijukig kíséri, ahol a családtag felségei várják már őket, őfelsége a császár pedig visszatér az újabb fogadáshoz.

Miután a vonatok érkezése közt alig negyedóra van, azt találtuk egyedüli megoldásnak, hogy őfelsége a pályaudvaron öltözzék át. A császári váróterem egyik helyiségét e célból öltözővé alakítjuk át.

RUDOLF ÉS JÁNOS SALVATOR

János Szalvátor főherceget már ismerjük a Neffék audienciájáról. Ő a csendes, forradalmár főherceg.

János Szalvátor: (forró hevülettel magyarázza a hallgatag, mélyen figyelő trónörökösnek.) Hát nem veszed észre, hogy mennyien várják tőled a változást? Mikor utazol s járod a garnizonokat. Nem látod, hogy a hadsereg fiatal része mind a tiéd? Hogy egy szavaddal magad mögé állíthatod mind? Hogy tűzbe mennek érted?

Rudolf: Mit akarsz ezzel? Lázadást?

János Szalvátor: Igen, lázadást a mi életünkért! Nem látod, hogy felfalnak a vének – a mi éveinket veszik el –, hamis világban járatnak.

Itt minden csak üres forma, mechanizmus. Élhetsz gyilkos, kényszerházasságban, de nem szerethetsz senkit igazán, nem lehet egyszerű emberi szavad, mert akkor vétesz a családi törvény ellen, a dinasztia törvénye ellen, mely szerintünk erősebb, mint a természet, az élet törvénye.

INTENDÁNS

Reggeli Schrattnál.

Császár: Ma az intendáns jelentést tett a kongresszusi díszelőadás kiválasztott darabjáról. Én ennek nagyon örülök. „Mária Terézia” lesz a darab. És a címszereplő ugye Gnädige Frau: Schrott Katalin. Ennek örülök, igazán nagyon örülök. A gézengúz intendáns szubventio emelést kért. Nem tudom, mit szól hozzá a pénzügyminiszter. Na, mindegy, csak ezen a kongresszuson legyünk túl...

REUSS ÉS ERZSÉBET

Reuss: Meggyőződésem Felség, hogy a császár nem tud semmit arról a mozgalomról, mait János Szalvátor főherceg a trónörökös körül szervez...

Erzsébet: Azt hiszem túl jók az információi követ úr... Ha lenne is ilyesmi, a trónörökös lenne a legelső, aki szembenállna ilyen tendenciáknak. Képtelenség. Az igaz, hogy a magyarok rajongva szeretik, de ez más valami. A magyarokat itt nem ismerik. Ők mások. Ha Rudolf körül gyülekeznének, higgye el, csak azért tennék, mert tudják, hogy ő az én fiam, az én vérem...

Reuss: Mit ért ezalatt Felséged?...

ERDEI ÖSVÉNY

Rudolf-Vetsera jelenet. Erdei ösvény. Rudolf a leány ujjára húzza a gyűrűt. (Erősen kibontott lírai részlet.) A gyűrűben a megismerkedés dátuma: „13. Jänner 1889” és ez a mondat: „In Liebe vereint bis in dem Tode”

Az erdő szélén Bratfisch kocsjaja vár. A kocsi mélyén Larisch grófné játszik esernyőjével.

FOGADÁS A PÁLYAUDVARON

Bordó szőnyeg a vágánytól a kijáróig. Kinn valahol teljes forteben a linzi katonazenekar játszik. Előkelő, de izgatott

rendezőik adnak tovább utasításokat szemrebbenésekkel, jelekkel. Rendjelek csillognak mindenfelé.

A váróterem külön öltözőjében fehér tábornoki egyenruhában áll a császár. Udvari tanácsosok. Hátul Ketterl és a két lakáj készíti elő a következő ruhát.

Kinn kürt harsan; benn néma jelek, utasítások. Az ajtó fel-táruul; testőrök, katonák sorfala közt a császár elindul a vörös szőnyegen. Gotterhalte...

Vágánynál. A vendéget fogadja, tisztelgés, a vendég saját nemzeti himnusza alatt vonul ki a császár mellett a kocsig. Itt átveszi egy Neffe-főherceg.

A császár azonnal vissza, sietve be az öltözőbe; vetkőzik, öltözik, újabb rendjel széria rajta, illetve az eddigi sorrendjét helyezik át.

Angol uniformis, német, legkomplikáltabb a japán császári herceg tiszteletére felvett parádés uniformis, utána I. Obrenovics Milán fogadására a szkipetár marsalli uniformis. Minden fogadás menetrendje teljesen ugyanaz, groteszkké ép a mechanizmusa által válik, s ahogy a film először ünnepeyles lassú tempóban hozza, majd egyre gyorsabban az egymásra következő fogadásokat. Ez a komikus azonban végig mérsékelt, diszkrét és finom marad.

A SMUKK

Óriási izgalom Schönbrunnban. A főszertartásmester visszatérve a pályaudvarról felfedezi, hogy a vitrinbeli Mária Terézia smukk eltűnt.

Rövidesen kiderül, hogy a császár személyes kívánságára a ma esti díszbemutatóra kölcsönözték ki a Mária Teréziát alakító Schratt Katalinnak.

A főszertartásmester: (sírva remeg. Nem hisz el, hogy a császár rendelkezése volt. Megnyugtatják.) Kő esett le a szívről. De lehet ez? A császár megkerülte a szolgálati utat? – Talán valamiért méltatlan lettem?...

SCHRATT ÖLTÖZŐJE

Tejes anyag (12/6)

A díszelőadás. Nézőtér. Páholyok. A császár páholya. Erzsébet ideges, nyugtalan szemmel pásztázza legyezője mögül a nézőteret, színpadot s a császárt, aki elmerülten figyeli a színpadon Schrattot.

Függöny. Erzsébet viharzó nyugtalansággal eltűnik, Schrathhoz vezeteti magát a színpad mögötti folyosókon.

Az öltözőben. Két császárné áll szemközt egymással: fehér köpenyében a színésznő, Mária Terézia és fekete selyemben az igazi, Erzsébet. Ez a jelenet megvilágítja annak a különös háromszögnek rejtélyét, melyben a császár és e két asszony áll.

Erzsébetből régi, rejtett féltékenység lobban ki e pillanatban. Ő fedezte fel a császár szemében Schrattot, portrét festetett róla a császár szobájába, a maga nyomasztó komor lényét akarta kissé levegősebbé tenni Schratt jelenlétével a császár mellett, – asszonyi hiúságát most mégis sérti Schrattnak ellenállhatatlan emberi sikere, a varázs, amellyel a császárt kezelni tudja. Ez a teteje, ami most történt: a legkonzervatívabb uralkodó dédanyjának smukkját, azt az ereklyét egy színésznő nyakára teszi és színpadra viszi.

Erzsébet: Mi ez a smukk...?

Schratt: A császár rendelkezése. Megnyugtatom felségedet a színpadi ékszer jobban megfelelne. Jobban csillog. De ez viszont hittel telít el engem, hogy igazi és hogy igaz, amit e szerepben mondok...

Erzsébet: Mégis, miért nem háráította el, miért nem utasította vissza?

Schratt: Miért ne éljen az ember egy estére?

Erzsébet: S most játszik egy szerepet... egy szerepet... és lassan átalakul azzá... császárné korona nélkül... vagy papírkoronával... de esetleg az igazit is kihozhatják egy estére a trezorból...

Schratt: (hallgat)

Erzsébet: Az ilyet el kell háráítania... maga mégiscsak egy komédiás...

Schratt: Kicsit mindnyájan azok vagyunk Felsőg.

Erzsébet: Eine ganz raffinierte Kommödiantin.

Schratt: (hangváltozás, finom) Igen, bocsásson meg felség, én valóban színésznő vagyok, s ez a beszélgetés most nagyon felzaklat. Nagyon nehéz premierem van... felséged ezt nem értheti...

Erzsébet: (hangulata megfordul, bánja az inzultust, nem így gondolta, tele van kinnal és félelemmel.) Segítségét akarom kérni, értessük meg a császárral, hogy Rudolf szenved, segíteni kell, ha tudnák, hogy félttem... ne haragudjék... és látni akartam így magát az öltözőben, hogy tényleg a Gnädige Frau-e, annyira tele van a császárné mozdulataival... ő a színésznő császárnék olyan fenségeseket mondanak, nagy írók súgnak nekik... egy ilyen magányos, igazi császárnénak nem segít senki... (stb., elmege).

A folyosón kinn már nyugtalanzkodott a személyzet, belépni nem mertek, viszont az idő múlik s ez felvonásköz.

Schratt ül a tükör előtt, két kezét halántékához szorítja. Nézőtérén nyugtalanság. Túl hosszú a szünet. Erzsébet visszaérkezik a páholyba. A császár kérdőleg néz rá. Függyöny felmegy. A színpadon Schratt–Mária Terézia; bejelentik nála a trónörököszt. Most még egy fokkal felemeljük a játékot, a színpadon lezajló Mária Terézia – II. József jelenet válaszol az öltözőbeli Erzsébet problémára: lehet-e egy uralkodónak magánélete? Schratt felfűtött, saját érzéseivel átszótt színészi erővel oldja meg a drámai részletet.

ABLAKMÉLYEDÉSBEN

Erzsébet Rudolfot keresi. Néhány sort akar hagyni asztalán, amikor az ablak hajlatában meglátja Vetserát. Ismeretlenül is felismeri, szomorú anyák szeretetével vonja magához a jelenet nagy dialógusában, melynek alaphangja ez a mondat: „Csak mi vagyunk ketten a világon, akik őt mindenkifelett szeretjük...”

A CSÁSZÁR ÉS A TRÓNÖRÖKÖS

Hívás: 17 zenei

A császár magához rendeli Rudolfot. Azonnal. Rapport. Dolgozószobájában asztalánál várja. Nem ülteti le. Az asztalán fekvő iratot vizsgálja.

Császár: Ma reggel magánlevelet kaptam Öszentségétől a pápától. Ebből értesültem, hogy hozzáfordultál, házasságod felbontását kérted. Így van?

Rudolf: Így.

A párbeszéd úgy épül fel, hogy tulajdonképp előkészíti és indokolja a mayerlingi kettős öngyilkosságot. A császár nem apa, nem rokon többé, hanem a hivatalnok-katona, maga az államgép, mely a magánélet teljes feláldozását követeli – s vele szemben a szenvedő, fiatal, modern „magánember”, aki hordozza a múlt terhét és tele van a jövő század neurózisával.

Rudolf melankolikus, de így is csupa szenvedély lény a halál árnyékában született ember; belsejében tökéletesen más világban él, mint amiben fizikai élete zajlik.

A császár szavát veszi, hogy szakít Vetsera Máriával. Rudolf szavát adja, csak még egy alkalmat kér, hogy elbúcsúzhassék... A császár beleegyezik, de szeretné, hogy ez a búcsú rövid legyen és lehetőleg társaságban történjék, akkor

könnyebb az ilyen elválás. Napokban lesz a német követség gála-estélye, az egész udvar ott lesz, II. Vilmos harmincadik születésnapját ünneplik meg akkor.

Rudolf elfogadja, hogy ezen az estén találkozik utoljára Vetsera Máriával.

ESTÉLY A NÉMET KÖVETSÉGEN

Tündöklő társadalmi esemény; von Reuss a grand-seigneuri házigazda. Kaiser-Walzer.

Éjfél felé ez a százszerű estély elveszíti vidámságát, a színek, fények komorabbak lesznek, most tűnik fel kék gyűrűben, fehér fénykévében Rudolf és Vetsera, az egyetlen pár táncol, szimbolikus utolsó tánc, két halálpillangó búcsúja. A lidércnyomásos, végzetterhes keringő átmegegy a külső mélykék éjszaka, a sűrű hópelyhek keringőjébe s ebben a táncoló hóesésben a végtelen felé elinduló halálbatár, Bratfisch fiákerének kerékforgásába. Marad az erdők mélyén behavazódó keréknyom.

A játék e fázisa teljesen szimbolikus hangsúlyt kap, ebben a lidércnyomásos gomolygásban csak időnként villan fel egy-egy testi, félreális kép, a császár reagálása a halálos eseményre.

Így mondja Schrattnak, könnyekkel szemébe: „Rudolf volt a leghűségesebb alattvaló...” s így tépelődik felvillanó képekben tovább:

Császár: Wie konnte das geschehen? Nicht einmal einen Abschiedsbrief hat er mir hinterlassen...

— Liebe macht würdelos —

— Eigentlich ist mein Sohn wie ein Schneidergeselle gestoreben —

S a szinte fokozhatatlan tragédiák közepette ez a polgári sóhajtása:

– Gottes Wege sind unerforschlich, vielleicht wollte Er mit dieser furchtbaren Prüfung eine *noch* bittere ersparen...

A SIRÁLY

Ferenc József polgári realizmusa küzd tovább Erzsébet lényével, aki Rudolf halálával árnyékká válik, teljesen kibomlik belőle a félelem, szorongás, egyedüllét démona. Ő ebben a szimbolikus képsorozatban a viharzó vizek felett vergődő sirály, aki végzetszerűen megy a halál elé, a genfi tó fehér propellerére.

Rudolf-Vetsera utolsó táncától Erzsébet sirály-haláláig egyetlen sötétlila futam ez, mely továbbiakban feloldódik, s a cselekmény visszatér a nyugodt, megbékélő valóság világába.

A Ferenc József körül kialakuló új harmónia létrehozásában döntő szerepe van Schrattnak, aki most már a kis ezüst kulcs birtokában személy szerint vigyáz a császár sorsára

---

AZ ÚJ TRÓNÖRÖKÖS-PÁR

Ferenc Ferdinánd és Chotek Zsófia első audencián. A főszertartásmester megmagyarázza az ilyenkor szokásos rítust.

Előbb a trónörökös. *Kétszárnyra* tárt ajtó. Becsukják. Csend. Utána a trónörökösne. *Félszárnyra* tárt ajtó: morganatikus házasság.

Chotek megáll. Nagydarab, ormótlan nő, nagy kezekkel, széles arccsontokkal. Érezni, hogy fel van öltöztetve ez alkalomra.

Ferdinánd dühvel felszakítja a másik ajtószárnyat is. Chotek áll a két szárnyra tárt ajtóban; erélyesen félrerúgja járásban akadályozó sleppjét és bevonul a császár elé.

Ajtó becsukódik.

HÁZIKABÁT

Táncos váltás finoman

Reggeli Schrattnál.

Császár: Ez a Ferdinánd más. Hol van ez Rudolftól?!

A császárnak most már házikabátja van a Cloriette-Gassen, a reggeli órára ezt veszi fel.

Az udvar érzi, hogy Schratt a koronázatlan császárné.

Montenuovo herceg akciója: Schrattot letiltani a színpadról. Megmagyarázza a császárnak, hogy a közvélemény jó hangulata s a dinasztia presztízse érdekében mennyire szükséges ez a visszavonulás és aláíratja a császárral a Burgszínház „örökös, tiszteletbeli tagságának” ajánlatát. Ez az elnémítást jelenti.

Schrattot mélyen megsebzi ez az esemény, de tudja, hogy intrika; nem az öregúr intenciója volt ez.

Lemond a színpadról, de nem egészen: városi lakásán henteente egyszer fiatalokat tanít, régi szerepeit tanítja be, figyeli a fiatalokat, neveli, névjegyekkel küldi igazgatókhoz, – ez karrierjük kapuja.

De sokkal fontosabb és súlyosabb szerep, mint az udvar intrikájával szemben társadalmi és politikai vonalon kialakít – a császárral egyetértésben.

Szalonzában, a Gloriette-Gassén jelenik meg az angol király, VII. Eduárd s itt készítik elő azt az „utolsó chance”-találkozót a császárral, mely a német szövetség helyébe az angolt akarta állítani.

A császár otthona tulajdonképpen a Gloriette-Gasse, Schönbrunn a hivatala. Három szemölcs kezdett nőni az arcán, Schratt ezeket leoperáltatja. A császár napokig flastrommal járkal.

Mindennek híre megy. Bécs él és figyeli Schönbrunn és a Gloriette Gasset.

A VÍG ÖZVEGY

Girardi és Odilon megint összekerültek, de most már nem a házasság boldogságában, hanem a színigazgatók parancsára; színpadon.

Új darabot hoztak ki, óriási siker. A címe: „A víz özvegy”. Egész Bécs ezt fújja és mindenütt azt terjesztik, hogy a víz özvegy Schratt.

Montenuovóék gondoskodnak róla, hogy a veszélyes pletyka a császár fülébe jusson.

A császár kihallgatásra rendeli a darab zeneszerzőjét, aki katonai fegyelem alá tartozik – egy fiatal *katona-karnagy*, Lehár Ferenc. Megkérdezi tőle, hogy ilyenféle célszatok, viccek vannak-e a darabban?

Lehár szabadkodik, de ő nem tud szavakkal védekezni, – kéri a Felséget, jöjjön el megnézni a darabot. —

Császár: Képtelenség. Ezt nem tehetem meg Bécsben.

Lehár: akkor előadjuk – Ischlben.

A császár ebbe belemegy. Lehár különben is gentleman, garantálta, hogy nyoma sincs célszatoknak a darabban.

Császár: (még egyszer, töpreng, a távozó Lehárhoz). De igaz-e, hogy a montenegrói császár szemölcsseit leszedeti a Víz özvegy?

ISCHL

Sugárzó nyár, 1914, Péter-Pál napja; végigszáguldunk a Monarchián. Béke, sugárzó kék ég, hullámzó búzatenger: Magyarországon. Nevető Práter: Bécs. Hajóavatás a Dunán: Linz. Polgári céllövő verseny: Graz; Veteránok felvonulása: Innsbruck.

A Víg özvegyet próbálja a zenekar az esti előadásra: Ischl.

Ischl régi kis állomás: távírógép --- Morse papírszalag fut ki a kis gépből, kattog, egyre idegesítőbb ez az üres szobában ---

A tisztviselő kin udvarol a síneknél --- bejön, a gép kattog: pont-vonal-pont, pont, pont-vonal, vonal – a tisztviselő megnézi --- jobban megnézi --- verejtékezni kezd --- kibontja uniformis gallérját --- ő most az inspekciós, tehát ő a főnök --- nyitott gallérral szalad a császári nyaralóba – lehetve megáll a kapuban, a császár szigorúan nézi a rendetlen gallért --- a vasutas átadja a sürgönyt:

Császár: (Schratthoz, ki a nyíló tearózsák előtt áll.) A trónörököszt megölték.

AZ ÓRA JÁR

Úszás: Gloriette-Gasse, *este*. Nagy csend. Az óra jár.

Schratt: Majestät, entschuldigen mich, gelt?

Császár: (hallgat)

Schratt: Emlékezik Felséged? Ebben a fotójben mondta Eduard, hogy az ő látogatása az utolsó chance...

Császár: (hallgat)

Schratt: Heute war doch jenes schreckliche Ultimatum des Grafen Berchtold abgelaufen --- war das alles notwendig? Franz... Majestät, war das wirklich unbedingt notwendig? ---

---

SZÁZÉVESEK

Az udvar egészen szűk belső élete; százéves vének a százéves császár körül.

Az egészen fiatal Károly trónörökös ijedten körülnéz. Tanítják.

A felfénylő derű most is Schratt, ha belép, még mindig nap-sugarat hoz magával; mindenkivel jóban van, a háziorvossal, komornyikkal, szakáccsal, szárnysegédekkel, testőrökkel, ha megjelenikve jön a hangulat és életkedv. De a császár és a kor menthetetlenül öregszik. Schratt adomákkal traktálja a háziorvost, hogy kora reggel már vidítsa fel a császárt. Kerzl pletykál is vígan.

Egy napon azonban azt mondja a császár komornyikjának: Császár: a háziorvos holnap ne jöjjön. Kicsit rosszul érzem magam.

A CSÁSZÁR HALÁLA

o M.

A Camera az íróasztali lámpát nézi. A lámpa kis kört világít meg. A Camera a császár kezét figyeli: a kéz egy aktán pihen, tartja a tollat, időnként a felső karból jövő alig észrevehető görcs rándul rajta. Kiesik a toll. A császár fejét kezére hajtja.

A Camera a szoba sötétjében arcokat lát meg: Kerzl dr., még egy orvosi feji, a komornyik.

A Camera kisiklik a másik szobába. A családtagok, a trónörökös, Montenuovo. Hallgatnak. Érezni, hogy régóta várnak már így elszórtan a teremben.

A Camera továbbsiklik: külsőbb terem. Ezek a Hofratok. Most nagyon öregek, fogatlanul, beesett szájjal ülnek és néznek a semmibe.

Kinn, messze, egy szobában, a testőrök várószobájában Schratt türelmetlenkedik.

Be akar jutni --- nem engedik --- a főudvarmester szigorú parancsa, hogy senkit nem engedhetnek be.

(Vigyázat párhuzamos akciót érzékeltetni)

A császár felemeli a fejét, nehéz lázban mormolja: Gnädige Frau... Kathi...

Leesik a keze.

Kerzl dr. és Ketterl felemelik ---

Császár: (révületben nézi az aktákat) Még mennyi munkám maradt.

Bekísérik ágyához, lefektetik.

Császár: (halálra váltan) Bitte mich morgen um halb vier Uhr zu wecken. Ich bin mit meiner Arbeit nicht fertig geworden...

Kerzl dr. (kilép a másik szobába. Bizonytalanul, nagyon emberi megrendüléssel) A császár... meghalt...

Mindnyájan feléje fordulnak.

Montenuovo: (kiegyenesedik, megfordul, kilép a Hofratok termében. A szász protokoll száraz ünnepélyességével) „Ő császári és apostoli királyi felsége Ferenc József, ma november 19-én este 9 óra 7 perckor elhunyt.”

A szemek üvegesen néznek rá.

A messzi félhomályos folyosók mélyéről már sietve jön Schratt. Valahogy áttörte a vonalat, két szárnysegéd kíséri,

– sietve magyaráz valamit kedvesen a folyosó testőreinek, hogy ő neki húsz éve szabad bejárása van ide –, hiszen ezt ti is tudjátok gyerekek – kedves bécsi gyerekek –, mondja a testőrök felé siető mentében —- ugye ismertek – hát persze – téged én hoztalak fel Ischlből – ugye —-

Kezében két szál fehér rózsa, izgatott, szinte mű-vidám, még nem tudja, hogy a császár halott.

Az ajtóban Montenuovoba ütközik.

Végigmérik egymást.

A trónörökös meglátja Schrattot; nem veszi észre az ellenséges légkört, szinte ügyetlenségéből lovagiasan karját nyújtja, és lassan bekíséri Schrattot. Többen elfordulnak.

Schratt ezekben a pillanatokban, ahogy megy befelé, érzi meg és fogja fel, hogy a császár halott. A fürge, ideges járás egyre lassúbb, nehezebb lesz; ólommal válik benne az elömlő fájdalom.

A trónörökös megáll vele a halottas ágynál.

Schratt a halott kezébe teszi a két fehér rózsát.

Hátrább húzódik.

o M!

Valaki odahúzza a spanyolfalat. „Gott erhalte...”

(A császári himnusz akkordjai széttörnek és viharos zenei montázssal a dühöngő háborút, mint a továbbszáguldó végzetet érzékeltetjük.

Képi ábrázolásban ez úgy indul, hogy a császár halála utáni reggelen nem ébred fel többé hét udvari főméltóság: a főudvarmester, a főceremónia-mester, stb., stb. Semmi sem történt velük, csak nagyon öregek voltak már és életük értelmel elveszett a császár elmúlásával. Lejárt az óra.

A túléltséget szuggeráljuk ezzel, valamit, aminek el kellett múlnia. Mindenünnen ez a csöndes hír – a házakból –: örökre elaludt... örökre elaludt... örökre elaludt...

Ami viszont utána jön, az lavina.

KONYHÁBAN

Schratt visszahúzódnak a Gloriettebe. Nem mozdul ki. A konyhában ül Nettivel, behúzódni a kályha mellé, a konyhában jó ilyenkor. A konyha mindig él.

Egyedül Hans a kocsis jár ki a városból Nettihez, hozza a háborús híreket a Standról. Besorozzák a lovakat is, elviszik. Szerencsére Lina már olyan öreg, hogy untauglich lett, így meghagyták neki. Lám mire jó a hűség: Linát háromszor is eladhatta, kicserélhette volna, ménre, csikóra is; nem tette, nem vált meg tőle. Lina megától odatalált mindenhova, annyira ismeri Bécset.

Jön a tavasz, kibuggyan mindenütt a hóvirág s az ibolya.

Schratt felveszi téli nagy kendőjét; az íróasztal fiókjából előveszi a kis ezüst kulcsot.

Szinte lopva szalad a kora tavaszi reggel napfényében a Park rejtett ajtajához. A rigó játszik a kerítésfal tetején, a repkény épp úgy lelóg az ajtó sarkára, mint máskor.

Izgalommal teszi a kulcsot a zárba. a kulcs nem mozdul. Rázza az ajtót, próbálja újra a kulcsot hiába.

Jobban megnézi: kicserélték a zárat.

Fáradtan, öregen, összetörten teszi meg a pár lépést haza.

Schratt: (az öregecske Nettihez) Beköltözünk a városba, Netti. Még ma. (Mintha álomban körülnézne a szobában.)

Minden maradjon így.

CSIPKEFÜGGÖNY MÖGÖTT

A városi lakás néhány szoba. Ismerjük: szalon zongorával (itt tanított), ebédlő, hálószoba polgári, de félbaldachinos ágygal. A Gloriette csupa üveg, ezüst, világos gobelin, pálma volt. Ez itt télibb: súlyosabb cserépkályha, plüss garnitúrák, nehéz fotójók. Mindkét lakásban ott a császár, Erzsébet és Rudolf képe.

A harmadik emeletről nézünk le a csipkefüggöny mögül. A Kärtner-Ring.

Az összeomlás utcai jelei: üzlet előtti sorban állás, tankok, tumultus, leszakított tisztai parolík – a tisztai rang, amit a császár legjobban féltett.

A KÉP KITÁGUL

o M 5

Az esti takarodó zeneileg megépített víziójával végig a Monarchián:

(l. jegyzet 17) Triesztben lehúzzák a Navarra zászlóját.

Prágában kiürült kaszárnya, részeg katonák öröme.

Tiroliak tépetten hazaérkeznek.

Budapesten egy őszi villában megölik a miniszterelnököt.

A takarodó jajong, egész közel kerül, üres kaszárnya az Alföldön, magyar bakaarc, ő fújja az utolsó takarodót.

Ismét a bécsi utca. Elhagyott kutyák, kódorgó gyerekek.

Schratt az ablaknál áll. Figyel. Didereg. Második, sűrűbb csipkefüggönnyt húz be.

Csend. Az óra jár.

Netti újságot hoz be. Schratt valami hírt lát meg Schönbrunnról.

Schratt: megöregedtünk, Netti. (Nézi a régi ruhák szekrényét.) Öltöztess fel. (Kiveszi azt a ruhát, amit a császár a legjobban szeretett.)

Netti: Hová megy Gnädige Frau? El kell, kísérem.

Schratt: Nem. Egyedül akarok menni.

Netti: Akkor hozom a Hansit. Elviszi Gnädige Frau.

Schratt: Lassan öltözik, minden darabot próbál a tükör előtt.

Netti: (Hansival tér vissza. Kétségbeesetten) Gnä' Frau, felszámolták a Standot.

Hans: Az állam autóba ülteti a kocsisokat --- sofőrök leszünk ---

Schratt: Autóba nem ülök.

Hans és Netti tovább tárgyalják a szörnyűséget. Schratt lassan letűnik.

BÚCSÚ SCHÖNBRUNNTÓL

Schönbrunn kapujában óriási festett táblák. Megnyílt! Megnyílt! Múzeum! Angol, francia nyelvű szakértő vezetével megtekinthető a park és a császári termek egyaránt. Belépődíj: ---

Schratt: Jegyet vesz és elindul a külföldi turisták mögött.

Cicerone: szokásos banalitásokat mondja: itt látjuk a parkot az ablakból x négyzetkilométer, a Gloriette, stb. Szálguldva rohannak át a termeken, a vezető ügetve magyaráz, Schratt a turisták nyomában.

A császár dolgozószobája --- Schratt megsimogatja a paravánt: „Gott erhalte...”

Cicerone: (rászól) A kiállított tárgyakhoz nyúlni tilos!

BOLYONGÁS A VÉGTELEN SZÉLÉN

Schratt már benn bolyong a városban, tépetten, fáradtan, szinte félálomban.

Becsenget a kapucinus kriptánál.

Kapucinus szerzetes: (kinéz, érezni: ez az örökkévalóság portása) Nincs látogatási idő ---

Schratt: nem akarok bemenni - nem akarok - csak --- (pénzt vesz elő) kérem - (a pénzre ráteszi a kis ezüst kulcsot) kérném, mondjanak egy misét őfelsége a császárért. ---

- FIN -

Kovách Aladár (1908–1979) író, dramaturg, szerkesztő, erősen kötődött az erdélyi kultúrához (Désen született), a családja valószínűleg a trianoni országvesztés, területváltoztatások után költözhetett Magyarországra, Budapestre. Kovách 1927-ben megnyerte az országos középiskolai irodalmi versenyt, majd leérettségizett, s ugyanazon évben *Írói arcképek* címen irodalmi rovatot indított a *Nemzeti Élet* hetilapban. Magyar nyelv- és irodalom–francia szakon diplomázott (egyes lexikonok szerint művészettörténetet is hallgatott), egy évig a Sorbonne ösztöndíjasa volt Párizsban, Rajk Lászlóval együtt.

A generációja íróit bemutató *Új szó* című lexikont (1937) Halasy András álnéven publikálta. „Csendes szemle ez, de itt van az egész Fialat Magyarország, a rügyek s a reménység határon innen és túl. Itt van az építő új Erdély, a soknyelvű észak és néhány szép névben déli aranykalászkok” – írja a kötet bevezetőjében az akkor 29 éves szerző. S valóban, Kovách nem alkalmazott semmiféle megkülönböztetést. A korabeli magyarországi alkotókat érzékelhető szellemi hovatarozásukra való tekintet (pl. népiesek, urbánusok) nélkül vette számításba. Így természetes, hogy Bálint Györgytől, Erdélyi Józseftől Radnóti Miklósig és Vas Istvánig, Veres Péterig, Fábíán Dánieltől, Ignotuson, Fejtő Ferencen át József Attiláig, Weöres Sándorig mindenkit szerepeltet. Az erdélyiek talán egy kicsit akkurátusabb tárgyalásban, részletesebben vannak jelen (természettudományi szerzők pl.), mint a többiek. S javukra néha az arányok is eltolódnak, pl. Balázs Ferencről írta a leghosszabb lexikoncíműszót (58 sor, miközben 3-6 sorosak a mini-bemutatói). Ebben írja: „épp e sorok fogalmazása közben ér utol a hír, hogy meghalt”, vagyis 1937. május végén. Kovách generációja, a fiatal Magyarország soraiba számítja a történészeket, néprajzosokat (Bálint Sándortól Lükő Gáboron át Tomori Violáig), régészeket, művészettörténészeket (Balogh Jolán, Dercsényi Dezső, Bogyay Tamás, Gerevich László, Grandpierre Edit, Kádár Zoltán, Váyer Lajos stb.) ugyanúgy, ahogyan néhány képzőművész is (Buday György, Gy. Szabó Béla, Lajos Ferenc). Összegzésül azt is megfogalmazza, hogy „három, egymás mögött álló tiszta vonala van ma a küzdő szellem Magyarországnak. Az első az Ady–Szabó Dezső–Bartók–Kodály–Rudnay–Vaszary–Csók-vonal. /... / A második vonal Féja Gézától–Kodolányin–Illyésen–Matolcsyn–Kerék Mihályon át Németh Lászlóig fut. /.../ A nemzedék két kariatidája: Németh László és Tamási Áron./.../ Márai Sándor erőteljes ellentéte az egész arcvonalnak. /.../ A polgárt támasztja fel. /.../ A harmadik vonal közvetlen az előbbi mögött, most fejlődik ki”. Természetesen, lehet vitatkozni Kovách Aladár¹ fölfogásával, de bizonyosnak tűnik, hogy a „négy száz fiatal magyar író lexikona” a lehető legszélesebbre vonja generációja, vagy talán pontosabb így: az 1930-as évek magyar művészeti és szellemi életében szereplő fiatal és középgenerációs szerzők sorát. Szemléletileg sokkal erősebben sugallja az együvé tartozást, mint az elkülönülést vagy elzárkózást. Éppen a 30-as évek derekán teszi ezt, amikor a népies irodalom megerősödésével látványosan eltávolodnak egymástól a pólusok.

Szerkesztőként, irodalomszervezőként legjelentősebb, irodalomtörténeti fontosságú tette a Bolyai Akadémia (valóságosan nem működött, csak Kovách képzeletében virtuálisan létezett, talán a hivatalos akadémiával szemben tételezte) könyvsorozata, a *Bolyai könyvek* kiadása 1939–1944 között.² A sorozat általa össze-

állított (sajtó alá rendezte, elő- vagy utószavával, jegyzetekkel) darabjai: *Balassa Bálint összes költeményei* (1942), *Berzsenyi Dániel minden munkája* (1943) és Ady Endre: *A tegnapi Párizs* (1942) című kötete.

A legnagyobb sikerét drámaíróként érte el a főművének tartott *Téli zsoldár* című, Apáczai Csere Jánosról szóló darabjával (1940). Színházi vonzódását, dramaturgiai érzékét, a párbeszéd, tömör fogalmazásban való jártasságát már korábban is gyakorolta.³ Két, 1935-ben írt egyfelvonásosát (*Symphonia Hungarorum*, drámai vázlat, *Szikra a szél szárnyán* – Tinódi-színmű) 1936-ban közvetítette a Rádió Budapest I. A Rádióval való további kapcsolatának stádiumai: hangjátékká írta át Linnankoski, Johannes: *Dal a tűzpiros virágról* című regényét (1938), lefordította és rádiószínpadra alkalmazta id. Dumas, Alexander *A komédiás* című színművét (1940). Lev Nyikolajevics Tolsztoj *Feltámadásából* három- felvonásos drámai játékot írt, dramatizált, melyet Németh Antal rendezésében mutatott be a Nemzeti Színház (1939). Németh Antallal, a Nemzeti Színház igazgatójával a munka- kapcsolata már korábban kezdődött, mivel a *Dal a tűzpiros virágról* című hangjátékot Németh Antal rendezte (Rádió Budapest I. 1938. okt. 15.). Kovách Aladár Németh Antal mellett a Nemzeti Színház dramaturgja lett, és 1938-tól kezdve mindegyik munkáját a direktor állította a Nemzeti Színház színpadára (Tolsztoj: *Feltámadás*, 1939, Kovách Aladár: *Téli zsoldár*, 1940, ifj. Dumas, Alexander: *A kaméliás hölgy*, ford.: Kovách Aladár, 1943). Németh Antal lemondása, lemondatása után Kovách Aladár lett rövid időre, mintegy nyolcvan napra (1944. július vége-október 16) a Nemzeti Színház igazgatója.⁴

A legnagyobb visszhangot kiváltó műve a Nemzeti Színházban 1940. dec. 21-én, Németh Antal rendezésében bemutatott *Téli zsoldár*.⁵ Gombos Gyulától Németh Lászlón át Schöpflin Aladárig írtak elismerően a darabról és az előadásáról. A siker nem folytatódhatott: a németek betörése, majd a második világháború végkimenetele Kovách Aladárt emigrálásra, az ország elhagyására ösztönözhatték, mert – a legenda szerint – 1947-ben ismeretlen körülmények között távozott nyugatra.

Kovách Aladár alakját és itthoni munkálkodását leghitelesebben Tatay Sándor idézte meg: „Kovách Aladár egyszer telefonált nekem, hogy fontos ügyben szeretne velem beszélni. Elmentem hozzá. Az asztalán maroknyi irat feküdt. Írók, művészek, tudósok számára kiállított okiratok, melyek szerint felmentést nyertek a sárga csillog viselésének kötelezettsége és a vele járó megkülönböztetés alól. Felolvasott jó néhány nevet, és azt kérdezte, melyikhez tudnám eljuttatni a fontos papírt. Kettőt vállaltam, közülük az egyik Füst Milán volt. /.../ Kézhez kaptam még egy /.../ felmentő okiratot. Ez pedig Gelléri Andor Endre nevére szolt”. Tatay megidézi a teljes, az ő életét is befolyásoló Kovách Aladár-jelenséget: „Egy szép tavaszi napon boltunk fölé új cégtábla került: Bolyai könyvesbolt, s az én nevem csak apró betűkkel: cégtulajdonos. Aki forgatja kezében a háborús évek könyvtermését, gyakran találkozik a Bolyai Akadémia emblémájával. Nehogy valaki e hangzatos címszó nyomán klaszszicista épületet lásson lelki szemei előtt, és szalonruhás, rangos társaságot! Volt az Üllői út egyik nagy bérházában valami szerény kis diákokthron. Szűk előteréből jobbra nyílt egy szoba, hat lépés hosszú, és tán három lépés széles, két vasággal, szekrénnel, asztalkával. Ebben lakott Kovách Aladár és Szamosi József. Kovách Aladár réges-rég befejezte egyetemi tanulmányait, letette doktorátusát. Minden biztonnal már Szamosi is, csak úgy laktak ott tovább. Ez volt a Bolyai Akadémia. Még közelebről egy személyben Kovách Aladár... Kovách Aladár irodalmi munkásságá-

ból manapság legfeljebb a Nemzeti Színházban sikert aratott *Téli zsoldár* című drámájára emlékszünk. De szüntelen szervezett, szerkesztett, kiadott, inspirált. Szuggesztív egyénisége, kitűnő előadókészsége, rendkívüli műveltsége, tájékozottsága, gazdag nyelvtudása vonzotta maga köré kortársait és a nálánál fiatalabbakat. Az a nyomorúságos kis szoba, az elfeledett, a sokat emlegetettek mellett mégis létező irodalmi központtá vált. Itt ismerkedtem meg többek között Asztalos Istvánnal, Böződy Györggyel, Gombos Gyulával, Szabédi Lászlóval, Kiss Tamással, Kiss Jenővel, Cseres Tiborral, Sáfáry Lászlóval, Nagy Istvánnal, Kárász Józseffel, Szatmári Sándorral, Mikecs Lászlóval. Találkoztam ott szinte minden fiatalabb író társammal, akiket már a Szabó Pál nevével fémjelzett Kelet Népe korszakából ismertem. De szép számmal idősebbek is, akiknek könyvét Kovách Aladár szerkesztette, kiadta vagy kiadatta. A Bolyai-könyvek nagyobb része Püski Sándor rezsijében jelent meg, de volt számos, melyhez máshonnan szerezte a költségeket. Olyan is akadt, melynek kiadási költségeiről én gondoskodtam. Ezen az alapon lett a mi boltunk Bolyai könyvesbolt Kovách kívánságára”.⁶

Kovách Aladár sok emigráns magyar íróhoz hasonlóan kettős életművű. 39 évesen emigrált (1947), és azután 32 évet élt s dolgozott külföldön, Nyugat-Európában. Az emigrációban írt műveinek egy jelentős része az akkori magyarországi hivatalos álláspont szerint bizonyosan nem-kívánatosnak, elfogadhatatlannak minősült. Ha be is jutott ilyen munkája Magyarországra, az Országos Széchényi Könyvtár szigorúan titkos pecsétjével az olvasótól hermetikusan elzárt karanténban őrizték (ezt csak 1990 után oldották föl). Különösen igaz lehet ez *A Mindszenty-per árnyékában* című⁷ művére, amelyben a koncepciók per visszásságaira, a valós történésekre eredeti dokumentumok fölhasználásával sokrétűen igyekezett rámutatni. Ugyanez vonatkozhat az erdélyi magyar ügyet, Erdély helyzetét bemutató kiadványaira is.⁸ Magyarországi tiltólistáját⁹ tovább súlyosbította azzal, hogy dolgozott a Szabad Európa Rádiónál, ahol a „műsorok felvételéért és általában a produkciók (gyártásvezetési) osztály munkájáért volt felelős”.¹⁰ Részlegéhez rendezők, adásellenőrzők, zenei rendezők, színészek és bemondók egyaránt tartoztak. Kovách dramaturg és adásrendező volt egyszerre. „A nagy felkészültséget és tapasztalatot igénylő munkákat legtöbbször Kovách Aladár rendezte. /.../ Átdolgozásában és rendezésében került előadásra számos kitűnő produkció. Nagy érdeme volt, hogy mivel olykor kevés színész állt rendelkezésre, a hangjátékok szerepeinek eljátszására amatőröket /.../ vont be a munkába. /.../ Oly sikerrel tanította be őket, hogy legfeljebb a szakemberek vehették észre, hogy nem hivatásos művészeket hallanak. Kovách Aladár – noha a gyártási osztály vezetése is az ő feladata volt – munkaidejét csaknem kizárólag a stúdiókban töltötte a hangjátékok betanításával, próbáival és felvételével foglalkozva. Több munkája is megállná a helyét bármely rádió műsorában.”¹¹

A Szabad Európa Rádióból történt kiválása után Münchenben¹² a *Hungaria* című hetilap főmunkatársa, majd valószínűleg rövid ideig a francia rádió magyar adásánál dolgozott. (Itt közölt műve is 1955-ös párizsi keltezésű.) Az 1956-os magyar forradalom leverése után emigráns magyar írókkal együtt alapította Bécsben a *Nemzetőr* irodalmi folyóiratot, amelynek szerkesztője, a lap német nyelvű változatának fő-szerkesztője lett és maradt évtizedeken át. Bécsi időszakában a *Nemzetőr* szerzői gárdájának és egy kicsit a nyugati magyar emigrációnak is központi figurája volt. Ugyanis az '56-os emigránsok iránt lassan enyhülő Kádár-rendszer lehetővé tette a

hazautazásokat (jobbára családlátogatásokra, esküvőre, temetésre), de mivel nem lehetett közvetlenül Budapestre repülni sem Jeruzsálemből, sem New Yorkból s más nyugati fővárosokból, így Bécsben volt az átszálló, a transzfer. Így válhatott Kovách Aladár irodalmi/művészeti információs központtá. A Bécsen keresztül hazalátogatók és választott országaikba ugyancsak Bécsen át visszatérők (Gombos Gyulától Kerényi Károlyon át Tollas Tiborig, Püski Sándorig és Varga Lászlóig) meg-meglátogatták őt bécsi őrhelyén, s hozták-vitték a híreket. Ugyancsak velük és *Nemzetőr* szerkesztőként sokakkal levelezés útján tartott kapcsolatot.¹³ Tatay Sándor az emigrációban is találkozott Kovách Aladárral: „Hosszú idő után, az ötvenes évek közepén találkoztam újra Bécsben Kovách Aladárral. /.../ Ugyanúgy költötte idejét és pénzét mások irodalmi boldogulására, és mindenekfelett a kinti magyarság művelésére. Mérheterlen tömegű levelezése, minden bizonnyal, a határainkon kívül élő magyarok harminc esztendejének leggazdagabb dokumentumanyaga”.¹⁴ Tatay, svájci gyógykezeléséről viszi Bécsbe Kováchot és utoljára szétnéz a szobájában: „Könyvvel,¹⁵ kézirattal tele a lakása, napi postája akkora, mint egy hivatalé. A világ minden részébe szétszórt magyarok levelei elárasztják a szobáját, a két polc közé beszorított ágyát. Rátelepszenek a szívére. Kovách Aladár a háború fordulatokkal teli éveiben egy darabig a Nemzeti Színház igazgatója volt. Ez időben csak rendezett, levélbeli instrukciókkal, a nagyvilág kontinenseket átfogó színpadán. Szereplői voltak a szét-szóródott magyarok”.¹⁶

Kovách Aladár a színmű írói pályáját belső alkotói igényei és a maga elé tűzött elvárásai szerint talán soha nem zárhatta le. Ezt látszik bizonyítani a hatvanas évek második felében fogalmazott *Hamueső*¹⁷ című drámája „Edit Steinről, akit 1942-ben az Auschwitz-Birkenau-i haláltáborban meggyilkoltak”.¹⁸ A drámát 1971-ben bemutatták a saarbrückeni Stadttheater-ben (Edit Steint 1987-ben boldoggá avatták).

1955. május 3., vagyis a *Hamuesőt*, Kovách utolsó drámai műve létrejöttét megelőzően ez a dátum szerepel az itt most először publikált párbeszéd munkának a végén. Mátyás Erzsébet (Kovách Aladár munkatársa volt a *Nemzetőrnél*, és tőle kaptam a kéziratot) a borítékra azt jegyezte föl, hogy színdarab. Ám, ha elkezdjük olvasni, már az első oldalon kiderül, hogy Kovách Aladár életművében is társtalan, unikális opusszal állunk szemben: filmforgatókönyv: „egészen sötét hajnal. A Camera a park emeltnyi magas kerítésén ül.” A Camera szemével, mozgása révén járjuk be Ferenc József dolgozószobáját („a Camera megnézi, mi van az asztalon: rendbe szedett tollak, kihegyezett ceruzák, olló, ragasztó”), majd átszágul az alvó város fölött (Stephans kirche stb.), s azután visszatér Schönbrunnba. A „schönbrunni sárga” kőfalban rejtett, sötétzöld kisajtót fedez föl, amelyet Schratt használ saját kulccsal. Megjeleníti a bécsi tavaszt, az udvart, füledt levegőjével és intrikáival, Schratt szalonját, Erzsébetet Schrattal, Rudolfot Vetserával, a császár halálát. „Ami viszont utána jön, az a lavina. /.../ Az összeomlás utcai jelei: üzlet előtti sorbanállás, tankok, tumultus, leszakított tisztí parollik, – a tisztí rang, amit a császár legjobban féltett.

A KÉP KITÁGUL: Az esti takarodó zeneileg megépített víziójával végig a Monarchián:

Triesztben lehúzzák a Navarra zászlóját.

Prágában kiürült kaszárnya, részeg katonák öröme.

Tirliak tépetten hazaérkeznek.

Budapesten egy őszi villában megölik a miniszterelnököt.

A takarodó jajong, egész közel kerül, üres kaszárnya az Alföldön, magyar bakarc, ő fújja az utolsó takarodót.¹⁹

Kitört az első világháború, amelynek következtében azután az Osztrák–Magyar Monarchia fölbomlott.

Sümege György

JEGYZETEK

- 1 Munkásságáról részletesebben: Petóvári Ágnes: *Kovách Aladár portréjához*. Somogy, 1987. 5. sz., Hartyányi István: Kovách Aladár bibliográfiája. Szenci Molnár Társaság, Bp., 1994. Ezentúl: Hartyányi 1994.
- 2 Sorozaton kívül: Sinka István: *Vád* (1939), Bartha Miklós: *Kazár földön* (1939). Turul falufüzetek: Sinka István: *Az élők félnek* (1939), Bodnár István: *Ludas Matyi* (1939), Györffy István: *Szilaj pásztorok* (1939), Erdélyi József: *Mutató* (1939), Veres Péter: *Az Alföld parasztsága* (1939). Bolyai könyvek: Böződi György: *Székelyek* (1943), Cseres Tibor: *Zöld levél árnya* (1942), Giraudoux, Jean: *Sellő* (ford. Zilahy Lajos, 1943), Gombos Gyula: *Álom az országról* (1941), Guéhenno, Jean: *A negyvenéves férfi naplója* (ford. Fojtényi Mihály, 1942), Jankovich Ferenc: *Elégia* (1941), Kárász József: *Családi tűzhely* (1941), Kodolányi János: *Baranyai utazás* (1941), Kovách Aladár: *Téli zsoldár* (1941), Kovács Imre: *A parasztéletforma csődje* (1940), Leskóczy Mihály: *Francia híradó* (1940), Makkai János: *Válság Amerikában* (1942), Mályusz Elemér: *A magyar történettudomány* (1943), Medgyesi Károly: *Telki-tér* (1943), Mikecs László: *Románia* (1940), Csángók (1941), Németh László: *Szegfű Gyula* (1940), Széchenyi (1942), Pudovkin: *A film technikája* (ford. Székely György és Jenei Imre, 1943), Sértő Kálmán: *Gyászjelentés* (1940), Sinka István: *Denevérek honfoglalása* (1941), Szabédi László: *Alkotó szegénység* (1939), *Veér Anna alszik* (1941), *Szalay Lajos hatvan rajza* (előszó: Kassák Lajos, 1941), Szathmári Sándor: *Gulliver utazása Kazahániában I-II.* (1940), Szűcs Sándor: *A régi Sárrét világa* (1942), Takáts Gyula: *Családja helyett* (1941), *Hold és hárs* (1943), Tatay Sándor: *Csipke* (1942), *Húshagyókedd* (1943), Veres Péter: *Gyepsor* (1940), *Ember és írás* (1941).
- 3 Első, nyomtatásban megjelent ilyen munkája: *Csodálatos május*, drámai játék három felvonásban. Történik 1930 tavaszán, három hét alatt. Folytatásokban megjelent: *Nemzeti Élet*, 1928. aug. 12. (VIII. évf. 32. sz.) - 1929.
- 4 Több lexikon is említi, hogy a Nemzeti Színház igazgatásáról való lemondása előtt a Nemzeti Színház teljes archívumát, jelmez- és díszlettárát – Demény Pál segítségével – Svédország védnöksége alá helyezte.
- 5 A kolozsvári Nemzeti Színház előadását Marosvásárhelyen is vendég-játszották (1943). Legutóbb, 1986-ban a győri Kisfaludy Színház társulata tűzte műsorra. A színház vendégjátékként Budapesten, a Thália Színházban is bemutatták.
- 6 Tatay Sándor: *Hét szűk évtized*. Lyuk a tetőn. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1983. 95., 140.
- 7 *A Mindszenty-per árnyékában*. Dokumentumok, pásztorlevelek, rendőri utasítások, jegyzetek. Archivum Hungaricum, 160. Innsbruck, 1949.
- 8 Zathureczky Gyulával: *Die siebenbürgische Frage*. München, 1965.
- 9 „A Szabad Európa Rádiót Magyarországon a kormányzó kommunista párt és kormány hatóságai, hivatalai és tájékoztatási orgánumai az ország és a nép ellenségének, magyar munkatársait hazáruulónak nevezték.” Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben*. A Szabad Európa Rádió története. Európa Könyvkiadó, Bp., 1996. 69. Ezentúl: Borbándi SZER 1996.
- 10 1951. aug. 13–1953. jún.30-ig volt a SZER alkalmazottja. Borbándi SZER 1996. 567., 39.
- 11 Borbándi SZER 1996. 101., 107–108. Talán egyik kiemelkedő munkája lehetett Márai Sándor: *Kassai polgárokjának rádiószínházi megrendezése*. A bécsi Nationalbibliothek Kovách Aladár hagyatékában fennmaradt a darab előtt elmondott bevezetőjének írásos változata és Márainak egy vasárnapi levele, amit publikáltam: „*Ami az életünkben szép volt*” Márai Sándor 1951 karácsonyán a Szabad Európa Rádióban. Népszabadság, 1995. dec. 23.
- 12 Münchenben, a Szabad Európa Rádiónál történt alkalmazása előtt, 1950-ben főszerkesztőként indította a „katolikus magyarság” hetilapját, a *Szózatot*. Valószínűleg finanszírozási problémák miatt a lap csupán 12 számot ért meg.

- 13 A hozzá írt leveleknek a hagyatékában megmaradt részét zeneszerző öccse, Kovách Andor és huga, a kor ismert, Párizsban élő emigráns íróője, Arnóthy Kriszta a bécsi Nationalbibliotheknak adta el. E gyűjteményben bécsi ösztöndíjasként (1990) kutattam, számos fontos darabját, együttesét publikáltam a 10. jegyzetben említett Márai előadáson kívül: *Szalay Lajos levelei Kovách Aladárhoz* (Dokumentumok – Österreichische Nationalbibliothek, Wien). Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXXIII-XXXIV. Miskolc, 1996. 529-545., „*Megsérült a hitem a ma élő magyarokban*”. Adalékok Brogyányi Kálmán életrajzához. Fotóművészet, 1997/1-2. 86-87., „*Az idő örlésének kitéve*” (Somogyiné Nagy Éva: Önéletrajz). Korunk, 2006/12. 129-131.
- 14 Tatay Sándor: *Hét szűk évtized*. Lyuk a tetőn. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1983. 305-306.
- 15 Sűmegi György: *Kovách Aladár könyvei között*. Bécsi Napló, 2014. március-április, XXXV. évf. 2. sz. 8.
- 16 Tatay Sándor: *A szezon vége*. Magvető Kiadó, Bp., 1992. 39-43. Tatayéhoz hasonlóan elismerő hangon emlékszik meg Kováchról Gombos Gyula is. „Kovách Aladár /.../ a harmincas évek közepétől a háború végéig egyik legkiválóbb szellemi embere volt a népi mozgalomnak. /.../ Nincsen senki, akinek az én nemzedékem, indulásában, annyit köszönhetett, mint Kovách Aladárnak”. Gombos Gyula: *Eszmélet* (Emlékezések és elmélkedések), Püski, Bp., 1999. 137-140., 240-241.
- 17 Megjelent az Új Látóhatár 1967/ 3., 6., 1968/3. számában. *Aschenregen* címen németre fordította Eberhard Johow.
- 18 Hartyányi 1994. 9.
- 19 Az utolsó előtti jelenetből.

POLGÁR CSABA KÉPEI ELÉ

... a Békássy legendárium szerint Békássy Ferenc, a fiatal költő az I. világháború első csatájában a pápai huszárezred önkénteseként meghalt. Halálának körülményeit tekintve a kutatások kétféle változatot említenek. Az első szerint a pápai huszárezred és az orosz kozákok közötti csatában vesztette életét.

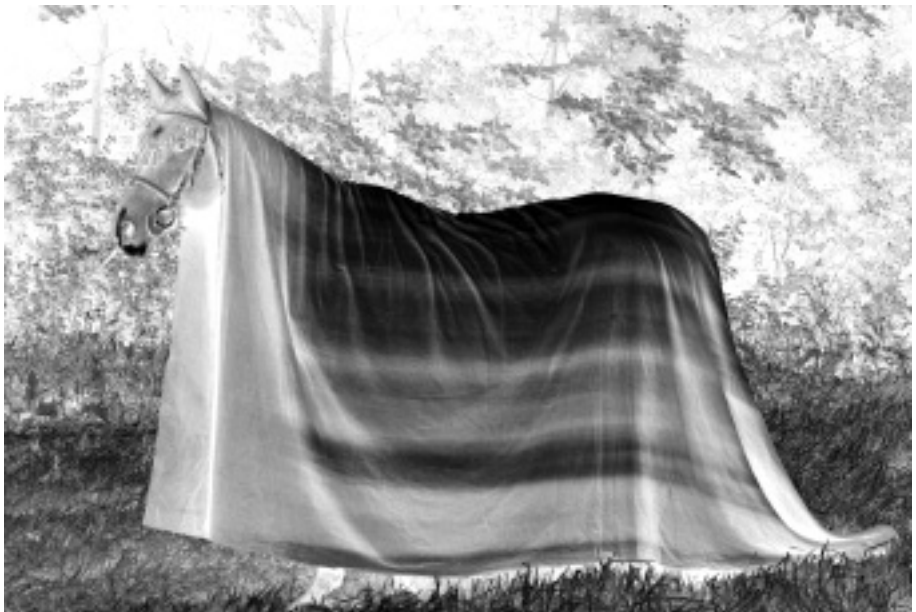
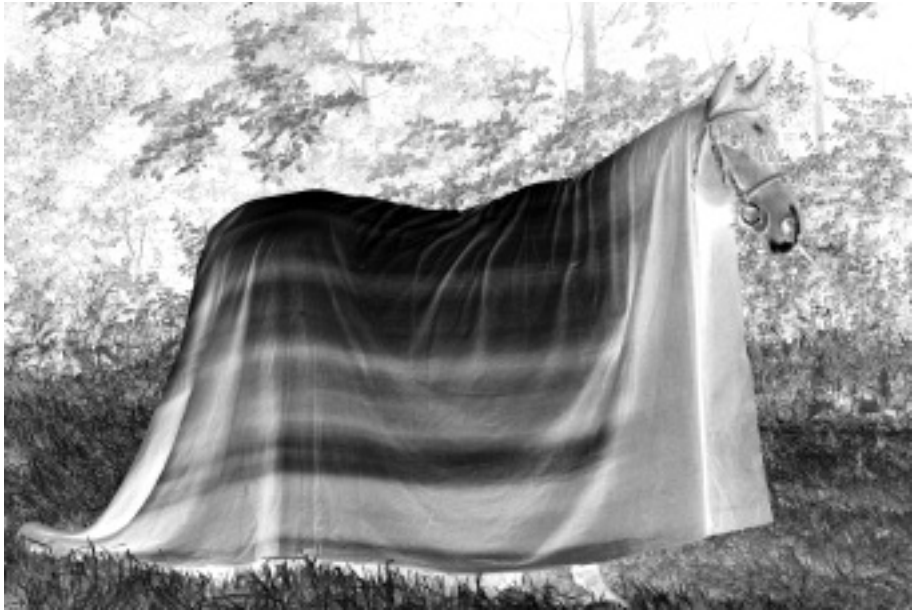
A második változatban a magyar huszárezredet pihenőben, lenyergelve, fegyvertelenül, csellel támadták meg a kozákok (fehér zászlót lengetve közelítették meg a magyarokat) és kézigránátos támadásban ölték halomra a magyar huszárokat. Békássy Ferenc haláláról egy megmenekült bajtársa hozta a hírt Zsenyébe édesapjának. A költő a harctéren „noteszből” adott bajtársának emlékül egy költeményét. A nevezetes „notesz”-t a történetkájában tartotta. Édesapja bajtársával a helyszínen embereket fogadott, akik kiásták a költő holttestét és lovának tetemét egy közös sírból. A nevezetes „notesz” alapján azonosították személyét. Az apa kocsit fogadott és hazaszállította fia holttestét, valamint lovának tetemét. A legendárium szerint az apja Zsenyében a kastély parkjában található sírkertben temette el fiát, Békássy Ferenc költőt és husárlovát, hű társát közös sírban.

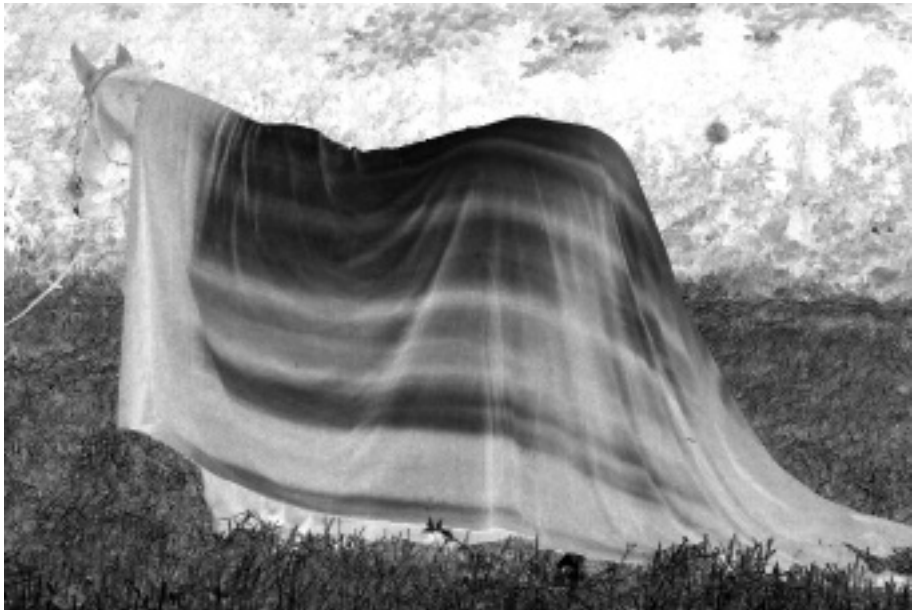
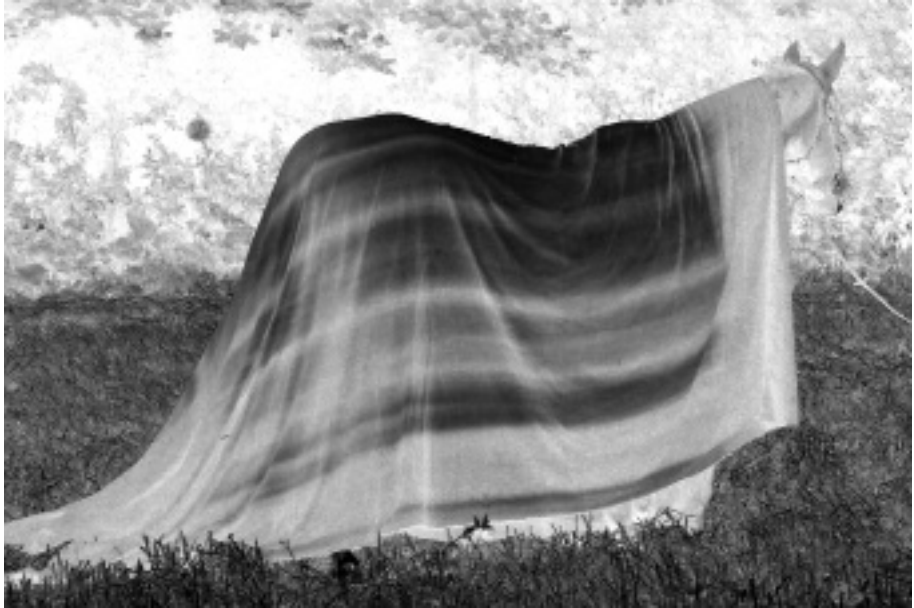
...a „Békássy-lepel” ennek emlékére készült...

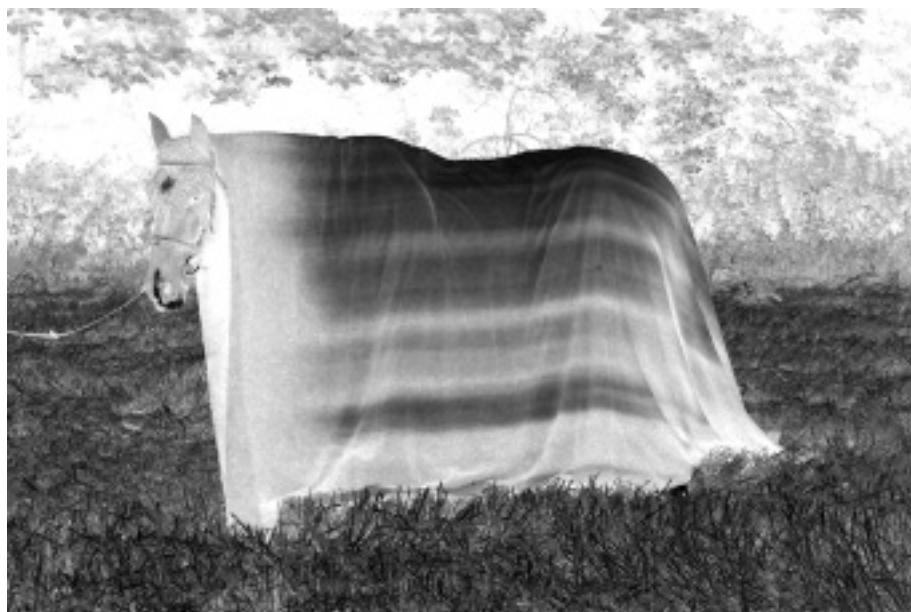
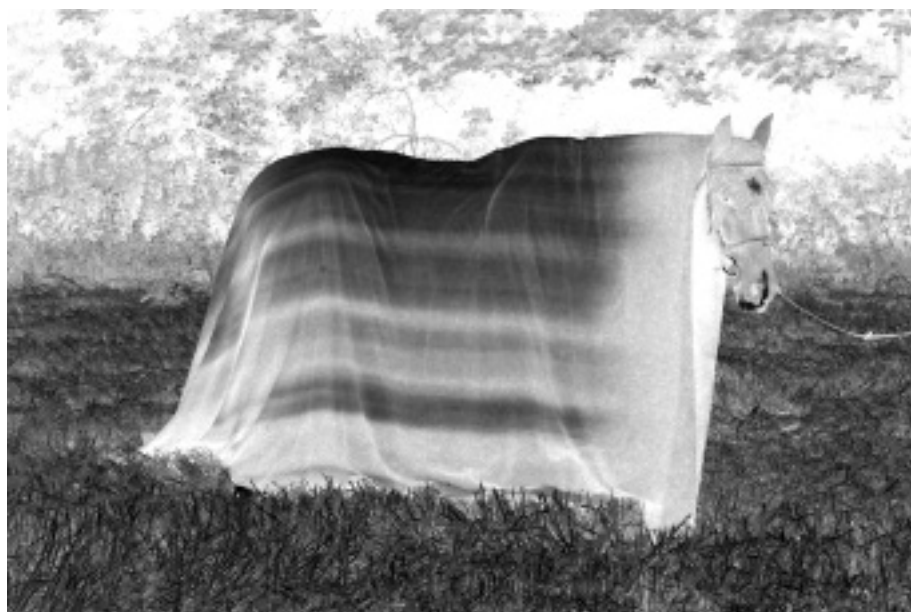

Levél Tábori Ottónak

Kedves Ottó!

Megvallom, a ma élő költők közül senkit nem éreztem oly közel magamhoz, mint Téged. A versekben feljajduló fájdalokat én is érzem. Naponta olvasom, újra meg újra a teljes *Arc, elmenőbent*, egy-egy versre többször is visszatérek.

Szinte minden verssorod: rejtvény. A megfejtéseken szorgoskodó olvasó alkotótársaddá válik, az ő lelke is megrezdül.

Ha csak ezt az utolsó kötetet hagytad volna örökül, akkor is teljes életművet, pótolhatatlan kincset tarthatnánk a kezünkben.

Roppant tömören fogalmazol. Egyetlen betűvel sincs több vagy kevesebb a műveidben, mint amennyi a tökéleteshez szükséges. Olyanok, mint a napkő, kiégett belőlük minden, ami nem tiszta, ami felesleges, ami nem a legnemesebb anyagból való, és nem égi üzeneteket tartalmaz égi „hatalmuk”.

Azon töprengek, miért nem váltál meg szépségekkel teli és szeretett faludtól, miért nem költöztél olyan helyre, ahol forrong az irodalmi élet, ahol alkotótársak körében vitathattad volna meg naponta a világ folyását. Ösztönző impulzusok érhetek volna. Talán mégsem voltál eléggé „szófogadatlan, nyakas”. Ki tudja, meddig jutottál volna egy másfajta úton, mit vetített volna a vetítőgép „a lélek hallgatag domboldalára”.

Személyesen egyetlen alkalommal találkoztunk. Nyolc évvel ezelőtt. Mesélted, hogy naponta biciklizel az Ikervár környéki határban. Nem „andalogsz”, teljes erődből hajtod a gépet. Úgy sejtem, hogy elhagyván a falut, a szabadság érzése töltött el ezeken az utakon. A természet ölén a Mindenséggel kerültél kapcsolatba.

Meglehet: badarságot beszélek. Berzsenyis magányodban verseid egyetemes értékűek, a kor legfontosabb kérdéseire adnak választ. A társadalmi és kulturális folyamatokat tisztán látod, és a jövő iránti aggodás vezérel.

A *Ha nem kell* című műved látélet a korról. Annál szomorúbb és reménytelenebb képet pedig el sem tudok képzelni, mint „angyalszárny”-at „megfeketedve”. Égi segítség sem várható.

A címadó versben így írsz: „hisz csak ő tudja, ki lesz a soros”. Ki lehet az „ő”: az Isten, a sors? Kisbetűvel írtad, úgy beszélgetsz vele, mint ember az emberrel. Ő visz át „a vég nélküli csendbe, / a föld ízeit végképp feledtetve”. Nehéz megválni a föld ízeitől, az emberi élet milliónyi hangulatától, élményétől, mindattól a sokszínű adománytól, melyben életünk során részesülünk. A költemény utolsó sora is talány: „szívedbe szigonyoz vészterhes vigaszt”.

A *Tengerhőrpintő* a közelünkben jár. Te már látod, hogy mire készül. A Föld elpusztítására. Vajon ki lehet a *Tengerhőrpintő*, aki „Félrerugdossa a kontinenseket, / mint a döglött patkányokat”?

Félsz, s veled együtt félünk, hogy *Kései a kétségbeesés*: „a pénzgögg riasztó / vigyorrától kimerül / minden elem”, s „jelkép roppan össze / a kirakatban / mely a sem-

mibe néz”. Nem akad gyógyírt hozó eszme, az eddigiek alkalmatlannak bizonyultak, kilátástalan az élet. Félő, hogy jóslataid valóra válnak. Talán éppen azért fogalmazod meg őket, hogy ne így történjen. Ébresztőnek szánod.

Azon munkálkods, hogy az *Égrendés* soha ne következzen be: „Szétlobbannak az égi hegyek, összerosódnak a fellegek, / sárba bronzul a mező, / a nap arany temető”. Nem veszett el minden. Az arany temetőben megnemesedik létünk minden cselekedete.

A *Késdobálót*, azt hiszem, nem sikerült megfejtenem. Ki lehet az, aki hűvös tudatossággal, szándékosan kioltja társa – a benne megbízó, életét az ő sikeréért kockára tevő munkatársa, földi társa – életét? Az is lehet, hogy nem gyilkosságról beszélsz, hanem egy másik élet tönkretételéről. Az emberek a késdobáló és az áldozat szerepébe egyaránt kerülhetnek.

Nem járok jó úton. A *Késdobáló* valószínűleg a Földön túl található. Életről és halálról dönt, valamiféle rend szerint.

Milyen szomorú, hogy a céltábla (az emberi környezet vagy talán a sors) „meg / sem / rezzen”, közönnyel viseltetik a gyilkosság iránt! Észre sem veszi, vagy talán behunyja a szemét.

Nálad tartalom és forma mindvégig egységben van. Ebben a versben az egyszavas sorok jelzik a feszültséget, majd a villámgyors cselekvést.

Tudod, hogy a „győztesek vétkesek”, látod a „csendbőrös” eget, hallod, hogy „ág-citerák zengik a zöldet”, figyeled, hogy „Gyertya-könnycsepp hullik a csöndre”. Csak te követed szemmel, hogy „gyerekálom hajnala száll”, rajtad kívül senki sem vette észre, hogy „csillagfogsort rak föl az ég”.

Csodákat fedeztél föl: „szűz iszapba bújt a harcsa, / selymes víz a paplan rajta”; „vas hasú” traktorokat láttál.

Érezted vagy talán tudtad is, hogy ARCOD ELMENŐBEN. Nem csupán a címadó verseddal búcsúzol tőlünk. A *Karácsony* című költeményben alázattal szólítod meg Isten fiát: „Jézusom, Jézusom, / a lábadat megmosom, / s kezeidbe leteszem / fényes, lobogó szívem.”

Kedves Ottó!

Csendesen éltél. Ezzel a kötetteddel sem jártad be személyesen a fél országot. Nem kopogtattál művelődési házak, könyvtárak, iskolák ajtaján. Talán még bemutatót sem tartottál. Megalkottad. Elvégezted a csak általad elvégezhető, senki által meg nem ismételtető égi-földi munkát. Örökül hagyta kincseidet.

Soha nem éreztem még ennyire az értő kultúráközvetítő hiányát, mint manapság. Az ő hivatásuk volna az alkotások és a befogadók közti termékeny kapcsolat elősegítése.

Nem búcsúzom Tőled, hiszen köteted ott van és ott is marad az asztalomhoz, az ágyamhoz közel. Segítesz eligazodni e vészterhes világban.

2014. augusztus 13.